

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

∨ *Доброчесність суддів: важливо як ніколи*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

∨ *Робота Етичної ради
та виклики судової реформи в Україні*

№ 10 жовтень 2022

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 10 (101) 2022**

(01 жовтня - 31 жовтня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ;

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3	<i>Роберт Корді</i> Судова реформа в Україні: чому робота Етичної ради така важлива	20
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	4	<i>Кишакевич Л.</i> Робота Етичної ради та виклики судової реформи в Україні.....	22
СУСПІЛЬНА ДУМКА <i>В. Федорів</i> , Закон і Бізнес: Самокритика в дії	5	<i>Сер Ентоні Хупер</i> У нас був кандидат, який підключався з фронту. І під час співбесіди він отримав сповіщення про загрозу артилерійського обстрілу (<i>Інтерв'ю</i>)	23
Блог проєкту «Право-Justice», LB.ua: Доброчесність суддів: важливо як ніколи.....	7	<i>Вишневський А.</i> Корупція на кордоні під час війни: як вилікувати непристойну хворобу сильної держави	29
ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	9	<i>Мороз М.</i> Найскладніше, що член ВРП, набувши повноважень, не має можливості реалізувати їх (<i>Інтерв'ю</i>)	33
ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР <i>Serhiy Holovaty</i> Introductory Remarks at the Conference “From the National Constitution to Transnational Constitutionalism” Vilnius, Lithuania, 25 October 2022	12	<i>Козьяков С.</i> Європа порівнює системи правосуддя: чи справді Україна пасе задніх?	34
<i>Мельник М.</i> Конституційний суд Росії – посібник державного тероризму	17	КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН Туреччина	38

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Верховна Рада очікує на висновок Венеційської комісії щодо законопроекту про оновлення відбору суддів Конституційного Суду України, ухвалення якого є однією з умов на шляху держави до європейської інтеграції. Про це голова ВРУ Р. Стефанчук повідомив в ефірі національного телемарафону «Єдині новини», передає кореспондент Укрінформу.

Спікер наголосив, що європейська інтеграція України є пріоритетом номер один для парламенту. На переконання Р. Стефанчука, ВРУ успішно виконує свою роботу. Зокрема, він нагадав, що парламент за своєю квотою призначив двох членів Вищої ради правосуддя. Окрім цього, всі необхідні законодавчі акти, за винятком проекту закону про національні спільноти, який перебуває на розгляді європейських інституцій, уже ухвалені або в першому, або в другому читаннях.

«Ми очікуємо висновок Венеційської комісії щодо законопроекту, який стосується нового відбору суддів Конституційного Суду. Він ухвалений у першому читанні», – зазначив голова ВРУ.

Стефанчук запевнив, що за парламентом не буде жодних затримок щодо ухвалення необхідних законодавчих актів.

Він висловив сподівання, що до кінця осені, максимум до кінця року, Верховна Рада виконає всі покладені завдання, щоб розпочати перемовини щодо повноцінного членства України в Європейському Союзі (*Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3592745-rada-ocikue-na-visnovok-venecijskoi-komisii-sodo-zakonoproektu-pro-vidbir-suddiv-ksu.html>). – 2022. – 13.10*).

При Міністерстві розвитку громад та територій України (Мінрегіон) за підтримки Програми Ради Європи «Децентралізація реформа публічної адміністрації в Україні»

та Громадської організації «Інтерньюз-Україна» розпочала роботу Конкурсна комісія Всеукраїнського конкурсу журналістських робіт «Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» 2022 року (далі – Конкурс).

Нагадаємо, Конкурс проводиться в Україні щорічно з 2016 року за підтримки Ради Європи у відповідності до її методології з найкращих практик місцевого самоврядування, розробленої Центром експертизи доброго врядування. З 2017 року головний організатор конкурсу – Міністерство. Співорганізаторами та партнерами Конкурсу є Програма Ради Європи «Децентралізація реформа публічної адміністрації в Україні» та Інтерньюз-Україна.

Тематика конкурсу у 2022 році орієнтована на застосування принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні під час війни та взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в протидії військовій агресії й захисту територіальної цілісності та суверенітету держави.

Кількість робіт, яку отримали цього року, – рекордна: 454 роботи у всіх чотирьох номінаціях. З них 401 відповідає умовам подання заявки і буде оцінена конкурсною комісією: 283 роботи – у номінації «онлайн-публікація»; 50 – у номінації «друковані ЗМІ»; 8 – у номінації «радіоматеріал»; 60 – у номінації «відеоматеріал».

Робота конкурсної комісії триватиме протягом жовтня – листопада. Церемонія нагородження запланована на кінець листопада. За результатами слідкуйте на сайтах Мінрегіону, Ради Європи та Інтерньюз-Україна (*Громадській простір (<https://www.prostir.ua/?news=rozpochala-robotu-komisiya-mediakonsursu-z-detsentralizatsiji-otsinyujetsya-rekordna-kilkist-zayavok>). – 2022. – 17.10*).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Конституційний суд України визнав таким, що відповідає Конституції України, Закон “Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)”. Про це поінформувала пресслужба КСУ, передає Укрінформ.

“У вівторок, 1 листопада, на пленарному засіданні Велика палата КСУ ухвалила рішення у справі щодо конституційного контролю змін до Конституції України, що набрали чинності, за конституційним поданням 50 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону “Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)”, – зазначили у КС.

Уточнюється, що суб’єкт права на конституційне подання стверджував, що закон є неконституційним, вважаючи, що його було ухвалено із порушенням конституційної процедури.

“Дійшовши висновку, що конституційну процедуру розгляду, ухвалення та набрання чинності Законом не було порушено, КСУ визнав оспорюваний Закон такими, що відповідає Конституції України”, – заявили у КС.

У свою чергу КСУ для забезпечення послідовності своєї судової практики, юридичної визначеності і конституційної стабільності, установив, що йому належить здійснювати подальший (a posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів, що їх визначено приписами розділу XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності або зміну конституційного ладу в спосіб, що його не дозволено Конституцією України.

Суддя-доповідач у цій справі – Віктор Кривенко. Текст цього рішення та його резюме буде оприлюднено на офіційному сайті

Конституційного Суду 2 листопада 2022 року (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3605793-ksu-viznav-konstitucijnim-zakon-pro-skasuvanna-nedotorkannosti-narodnih-deputativ.html>). – 2022. – 1.11).

1 листопада на пленарному засіданні Велика палата Конституційного Суду України ухвалила Рішення № 2-р/2022 у справі щодо конституційного контролю змін до Конституції, що набрали чинності, щодо відповідності Конституції (конституційності) Закону „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“. Про це повідомила пресслужба КСУ.

На думку суб’єкта права на конституційне подання, Закон, є неконституційним, вважаючи, що його було ухвалено з порушенням конституційної процедури.

«Конституційний Суд України для забезпечення послідовності своєї судової практики, юридичної визначеності й конституційної стабільності, установив, що йому належить здійснювати подальший (a posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів, що їх визначено приписами розділу XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини й громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності або зміну конституційного ладу в спосіб, що його не дозволено Конституцією України», – йдеться у повідомленні.

Дійшовши висновку, що конституційну процедуру розгляду, ухвалення та набрання чинності Законом не було порушено, Конституційний Суд України визнав оспорюваний Закон таким, що відповідає Конституції України (*Юрліга* (https://jurliga.ligazakon.net/news/215064_ksuukhvaliv-rshennya-u-spravshchodo-konstitutsynogo-kontrolyu-zmn-dokonstituts-shcho-nabrali-chinnost). – 2022. – 1.11).

Конституційний Суд України захистив право військових на гідні пенсії. Відповідне рішення було ухвалене 12 жовтня 2022 року. Колегія суддів визначила, що максимальна пенсія для військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань не може бути обмежена 10 прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність, що наразі становить – 20 270 гривень.

Конституційний Суд України наголосив на головній ролі Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні України, які своєю мужньою боротьбою забезпечують ефективний захист Української держави та українського народу від агресії російської федерації проти України, яка набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року, та зазначив, що пенсійне забезпечення як основний складник соціальних гарантій високого рівня стосовно громадян України,

які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії росії проти України, не може бути скасоване або обмежене.

У мотивувальній частині рішення було визнано, що в умовах збройної агресії російської федерації проти України, що триває, законодавче регулювання порядку реалізації права на соціальний захист має здійснюватися у системному взаємозв'язку з вимогами щодо посиленого соціального захисту військовослужбовців.

Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено (*Armyinform* (<https://armyinform.com.ua/2022/10/13/konstytuczijnyj-sud-ukrayiny-zahystyv-pravo-vijskovykh-nagidni-pensiyi/>). – 2022. – 13.10).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

В. Федорів, Закон і Бізнес: Самокритика в дії

«Система правосуддя України в умовах війни: національний та міжнародно-правовий вимір» – таку назву отримала міжнародна науково-практична конференція, яку організувала Державна судова адміністрація та Національна школа суддів. Однією із нагод для проведення конференції стало те, що саме у цей день святкують 20-ту річницю від дня утворення ДСАУ.

Першою на цьому заході стала доповідь Голови Верховного Суду Всеволода Князева. Хоча спікер і привітав ДСАУ із річницею утворення, втім наголосив на тому, що в сьогоденних умовах ні про яке святкування не може йти мови.

Ці скрутні часи, за його словами, стали періодом, коли всі суддівські органи зорганізувалися і стали працювати як єдине ціле. Судова система з перших днів війни зазнала суттєвих змін і через те, що ніхто не мав досвіду управління судовою системою під час війни, а ситуація виявилась екстраординарною,

довелося приймати нові і подекуди непрості рішення.

Так судова система почала перебудовуватися і перелаштовуватися під нові потреби та виклики. В. Князев також пригадав як 24.02.2022 керівництво ВС зібралося і ніхто з присутніх не міг однозначно сказати, що далі робити. Згодом виникла купа проблем, зокрема кримінально-процесуального характеру. Із припиненням функціонування судів постали і перші питання, зокрема про те, як бути із закінченням строків тримання під вартою.

В. Князев зазначив, що хоча раніше і були суперечки між органами суддівського врядування, у перші місяці війни система почала працювати як одне ціле, адже проблеми перед нею постали дуже гостро.

Законодавча влада також почала працювати у пришвидшеному режимі. Таким чином проведення нарад онлайн та перекидання законопроектів через Вайбер та Телеграм, їх прийняття без дотримання формальностей,

дозволили прийняти як необхідні рішення локального характеру, так і рішення щодо законодавчого регулювання нових правових аспектів.

Голова ВС зауважив, що переважно були знайдені ті рішення, які дозволили продовжити функціонування судів та забезпечити право громадян на доступ до суду. Йдеться про багато рішень від рішення про порядок обрання запобіжного заходу до внесення змін у штатний розклад.

Ситуація на тлі війни ускладнилась ще й тим, що за день до її початку саморозпустилася Вища рада правосуддя. Втім 3 члени ВРП, що залишились, не маючи повноцінного складу, продовжували допомагати іншим судовим органам у вирішенні нагальних питань.

Але, на жаль, за словами В. Князева, не всі колеги налаштовані на конструктив. Виявилось, що вороги є не лише зовні, а й всередині самої системи. Й за відсутності ВРП неможливо швидко боротися із випадками колаборації серед представників судової влади.

Голова ВС наголосив на тому, що судді не повинні забувати, що судова система є окремою гілкою влади. І сутність цього відокремлення полягає в тому, щоб всередині мати інструменти, аби самим боротись із негативними явищами в системі. Йдеться про корупцію, зрадництво, колабораціонізм.

«Якщо ми самі не зможемо боротись із цими явищами, то підключаться інші гілки влади, суспільство і ми таким чином втратимо незалежність судової влади», – додав В. Князев і закликав не толерувати такі явища. «Моя місія – побудова сильної і незалежної судової влади. Але це все я не зможу зробити один, тільки всі разом. Ми маємо бути критичними до себе і показувати свою силу», – змотивував колег очільник ВС.

Також спікер не оминув питання про те, що військові, а особливо воєнні злочини стали новелою для суддів. Адже всі вони вивчали цей різновид злочинів в університетах, проте на практиці ніколи не кваліфікували відповідні дії в якості воєнного злочину.

Традиційно актуальною темою у суддівському виступі стало і «колосальне»

недофінансування судової системи. В. Князев додав, що судова система протягом свого існування весь час недофінансовувалась, її потреби не покривались навіть на 50–60%.

Важливим кроком в сьогоднішніх умовах Голова ВС назвав запровадження дистанційного правосуддя, наголосивши на тому, що інші країни вже отримали успішний досвід такого формату функціонування судової системи під час ковіду. На сьогодні в Україні окремі модельні суди вже почали впроваджувати систему дистанційного правосуддя, однак про її повноцінне функціонування говорити ще зарано. На думку В. Князева, законодавець значно запізнюється у законодавчому врегулюванні цього питання, водночас українська судова система має вийти хоча б на мінімальний рівень дистанційного правосуддя.

Голова ДСАУ Олексій Сальников представив основні здобутки ДСАУ протягом усіх років її існування та наголосив на проблемах, які ще тільки належить подолати.

Водночас голова НШСУ Микола Оніщук звернувся до завдань школи, які знаходять втілення у недавно схваленій стратегії розвитку суддівської освіти на 2021-2025 роки. При цьому спікер наголосив на тому, що впродовж останніх років судді перетворились із пасивних слухачів на активних учасників освітніх заходів.

Голова Ради суддів Богдан Моніч завершив секцію, на якій були представлені доповіді представників органів суддівського самоврядування. Спікер також не оминув теми війни як основного переламного моменту.

Б. Моніч розповів, що на 24.02.2022 було заплановано засідання РСУ і воно попри всі обставини відбулося. Інші питання, окрім того, яке фактично «втрутилось» у порядок денний, були зняті з розгляду. І попри те, що засідання відбувалось у той день, коли вже тривали бойові дії, всі 32 члени РСУ взяли у ньому участь.

Звісно, шок вплинув на те, що існувала нетривала незгодженість щодо того, що робити далі. Але вже 02.03.2022 були опубліковані конкретні рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Показовим є те, що цю публікацію на офіційному сайті РСУ за кілька перших днів після її висвітлення, переглянуло

більше 40 тис. людей, що перевищує загальну кількість суддів та працівників апарату судів.

Але робота РСУ на цьому не зупинилась. 14.03.2022 було опубліковано ще одні рекомендації. А з квітня розпочалась робота з удосконалення комунікаційної стратегії у справах війни.

З'явилися і питання щодо роботи із новою категорією справ – про воєнні злочини та порушення законів та звичаїв ведення війни. На початку серпня РСУ приділила увагу блоку рішень, спрямованих на протидію колаборації. За словами Б.Моніча, десь на межі законодавства було прийнято рішення обмежити виплати тим суддям, які підозрюються у колабораціонізмі. Йшлося про випадки, коли були наявні розумні сумніви в тому, що людина дійсно

не може виїхати з окупованої території через непереборні обставини.

Також Б.Моніч нагадав про перенесення з'їзду, який втім неодмінно має відбутись. Щоправда, голова РСУ попросив про те, аби провести його у максимально економічно варіанті, а саме відмовитись від компенсації витрат на проїзд та проживання під час участі у з'їзді.

Ще однією проблемою, про яку повідомив Б.Моніч, і яку напередодні обговорювали на засіданні РСУ, стала неможливість суддів піти у відставку. Між тим статистика говорить про те, що після такої відставки деякі апеляційні суди взагалі залишаться без суддів. Тому кадрову кризу ще також належить подолати в майбутньому (*Закон і Бізнес* (<https://zib.com.ua/ua/153289.html>). – 2022. – 7.10).

Блог проєкту «Право-Justice», LV.ua: Доброчесність суддів: важливо як ніколи

Судова реформа передбачає не лише інституційні зміни, але і кадрове оновлення судової влади на основі критеріїв професійної етики та доброчесності. Перебудова судової системи лише тоді буде успішною, коли правосуддя вершитимуть фахівці, чії моральні та професійні якості відповідатимуть тим високим завданням, що покладаються на них.

Що таке доброчесність

Крім професійних, тобто наявності необхідного обсягу знань та навичок, діяльність будь-якого судді має відповідати певним етичним стандартам, зокрема доброчесності.

Поняття доброчесності суддів згадується у численних вітчизняних юридичних документах, зокрема у Конституції та законі «Про судоустрій і статус суддів». Воно також присутнє у законах, що регламентують діяльність Вищої ради правосуддя (ВРП) – головного органу суддівського врядування – та Конституційного Суду.

Крім того, етичній поведінці суддів, включно з доброчесністю, присвячено Кодекс суддівської етики, ключовий професійний документ

українських суддів, а також Бангалорські принципи поведінки суддів, що виступає універсальним орієнтиром для діяльності судової влади і окремих суддів. Навколо питань доброчесності побудована діяльність Етичної ради, яка оцінює кандидатів на посаду членів ВРП.

Так, закон «Про судоустрій і статус суддів» говорить про те, що кандидат на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) повинен бути незалежним, чесним, неупередженим, непідкупним, сумлінним, дотримуватися етичних норм та демонструвати бездоганну поведінку у професійній діяльності та особистому житті. Крім того, законність джерел походження майна кандидата має бути поза всяким сумнівом, а рівень його життя, у тому числі членів його родини, має відповідати задекларованим доходам. Також спосіб життя кандидата має відповідати його статусу.

Про незалежність, неупередженість, об'єктивність, дотримання закону і стандартів людської поведінки як у професійному житті, так і за його межами говорить і Кодекс суддівської етики. Варто закцентувати увагу на кількох важливих моментах.

По-перше, доброчесність не стосується винятково професійної поведінки суддів. Суспільство має легітимний інтерес у тому, щоб судді поводитися належним чином і у повсякденному житті. Саме тому порушення правил дорожнього руху, отримання матеріальної допомоги без достатньої підстави, поширення образливих чи сумнівних коментарів у соціальних мережах, порушення суддею, що воліє займатися науковою діяльністю, чи кандидатом на суддівську посаду академічної етики шкодять доброчесності і можуть бути підставою для відмови у доступі до посади чи навіть стати причиною дисциплінарної відповідальності.

По-друге, у деяких випадках суддя може бути відповідальним за поведінку членів власної родини. Так, якщо близькі родичі володіють майном, походження якого вони не можуть пояснити, це шкодить доброчесності судді.

По-третє, у питаннях доброчесності не може бути дрібниць. Дисциплінарне правопорушення, що сталося багато років тому, студентська робота, у якій виявили плагіат, можуть бути підставами сумніватися у доброчесності кандидатів у судді чи на посади у суддівському врядуванні. При цьому, звичайно, важливо зберігати баланс. Тож, органи, які оцінюють доброчесність, повинні враховувати суттєвість допущених порушень й оцінювати їх у контексті усього професійного та особистого життя кандидата.

По-четверте, доброчесність судді не належить до сфери кримінального чи адміністративного права. Під час оцінки доброчесності не діють презумпції та стандарти доведення, що застосовуються до кримінальних чи адміністративних правопорушень. Наприклад, стандартом доведення, який використовує Етична рада при оцінці кандидатів на посаду члена ВРП є «обґрунтовані сумніви». Це – менш суворий за «поза розумним сумнівом» стандарт доведення, який діє у кримінальному процесі. Судді чи кандидати на суддівські посади у питаннях доброчесності не можуть посилатися на презумпцію невинуватості, як ми її знаємо у кримінальному праві. Зокрема, якщо є розумні сумніви у відповідності витрат судді

його доходам, такий суддя має співпрацювати з органом, що оцінює доброчесність, і надавати необхідні пояснення і докази, що спростовують такі сумніви.

Важливість доброчесності

Люди потребують справедливості, тому хочуть бачити суддів носіями цієї правової чесноти. З цієї точки зору проблема доброчесності набуває неабиякого значення.

По-перше, доброчесність судді важлива для осіб, які звертаються до суду. Вони очікують на авторитетну оцінку їхній дій, тому загалом зацікавлені у тому, щоб той, хто надає відповідну оцінку, був носієм необхідних етичних стандартів.

По-друге, доброчесність важлива для суспільства у цілому. Усвідомлення того, що судді в силу своїх професійних та етичних якостей здатні ухвалювати справедливі рішення, підвищує серед суспільства відчуття безпеки, визначеності, а також довіри, що важливо для забезпечення верховенства права. Крім того, стан судової системи, зокрема, дотримання суддями професійних й етичних стандартів, – справляють позитивний ефект на політичний та економічний розвиток держави.

По-третє, доброчесність важлива для суддівської спільноти. Кредит довіри, що суспільство надає суддям на основі їхньої доброчесності, – гарантія високого статусу судді, авторитету суддів в очах їхніх співгромадян, поваги до суддів та їхньої роботи. Формування такого кредиту довіри є тривалим і складним процесом, що вимагає зусиль не лише конкретних суддів, але й вищих органів судової влади та суддівської спільноти загалом.

Останнім часом ми маємо як позитивні, так і негативні випадки забезпечення належного рівня доброчесності як окремих представників, так і судової системи загалом. З одного боку – достатньо успішна діяльність Етичної ради щодо перевірки доброчесності і професійної етики кандидатів на посаду члена ВРП, більш помірковані успіхи у «перезавантаженні» ВККС. А з іншого – кейс судді Львова.

Разом з тим, нинішнє становище системи правосуддя є значно кращим, ніж десять

років тому. Існує обережна надія, що завдяки спільним зусиллям громадянського суспільства, держави, наших міжнародних партнерів і, звичайно, самої суддівської спільноти, ми поступово просуватимемося на

шляху зміцнення добросовісності судової влади, без чого не можливо утвердити її авторитет у суспільстві (*LB.ua (https://lb.ua/blog/pravo_justice/532968_dobrochesnist_suddiv_vazhlivo_yak.html)*). – 2022. – 18.10).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Виконувач обов'язків голови Конституційного суду України (КСУ) Сергій Головатий надіслав до членів Всесвітньої конференції конституційного правосуддя (ВККП) та учасників п'ятого Конгресу ВККП звернення із закликом припинити членство Конституційного суду Росії в цій усевітній організації після того, як ця установа визнала «договори» про анексію українських територій, повідомляє пресслужба КСУ.

У повідомленні наголошується, що Росія вкотре грубо порушив принципи, на яких засновано ВККП, знову схваливши спробу анексії українських територій.

«Саме напередодні 5-го Конгресу Всесвітньої конференції конституційного правосуддя, темою якого є «Конституційне правосуддя та мир», один із членів Всесвітньої конференції конституційного правосуддя (WCCJ) знову вдався до дій, які цілком несумісні з цілями WCCJ.

2 жовтня 2022 року Конституційний суд Російської Федерації, у той самий спосіб, що й у випадку незаконної анексії українського Криму Росією 2014 року, офіційно визнав законною проголошену Путіним анексію деяких інших частин території України, зокрема Херсонської та Запорізької областей», – зазначається у зверненні Головатого.

Очільник КСУ наголосив, що своєю дією Конституційний суд РФ «продовжує сприяти жорстокій війні Росії проти України, призводячи до численних смертей, звірств, виправдовує військову агресію, геноцид української нації та інші злочини за міжнародним правом, допомагаючи Путіну стерти українську національну ідентичність і воювати до останнього українця».

«Конституційний суд Російської Федерації не можна надалі сприймати як орган правосуддя, що є вірним додержанню демократії, людських прав і правовладдя як на національному, так і міжнародному рівнях. Ця російська інституція перетворилася на слугу імперіалістичного режиму Путіна, що має всі ознаки класичного поняття тиранії та сучасної концепції фашизму.

Від імені Конституційного суду України та особисто звертаюся до всіх вас із проханням ужити всіх можливих заходів, щоб членство Конституційного суду Російської Федерації, який своїми діями офіційно підтримує злочинну владу Путіна та ухвалює рішення, що суперечать загально визнаним принципам міжнародного права, у Всесвітній конференції конституційного правосуддя було припинено», – звернувся виконувач обов'язків голови КСУ.

Також відомо, що 30 вересня Головатий надіслав лист голові Конституційного суду Індонезії Анвару Усману, що головує у Всесвітній конференції конституційного правосуддя (ВККП), та генеральному секретареві ВККП Шнутцу Рудольфу Дюрру, повідомивши, що Конституційний суд України не буде брати участі в роботі 5-го Конгресу ВККП з огляду на те, що досі Конституційні суди Росії та Білорусі залишаються членами цієї всесвітньої організації.

Нагадаємо, вчора, 2 жовтня, Конституційний суд Росії схвалив пакет документів, підписаних президентом держави-агресорки Володимиром Путіним, про «прийняття до складу РФ» окупованих Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей.

Згідно з постановою, як повідомляють російські пропагандистські ЗМІ, «ДНР» і «ЛНР» нібито увійшли до складу Росії в

статусі «республік» з російською мовою як державною. Запорізька і Херсонська області вважаються «прийнятими» як окремі суб'єкти зі своїми нинішніми назвами (*Главком (<https://glavcom.ua/country/politics/ukrajina-zaklikala-pokarati-konstitutsijnij-sud-rf-za-skhvalennja-putinskoj-aneksiji-879577.html>)*. – 2022. – 3.10).

Верховна Рада ухвалила за основу законопроект щодо умов прийняття до громадянства України. Документ в першому читанні підтримали 309 народних депутатів. Про це повідомив народний депутат Ярослав Железняк у Telegram.

Законопроектом №7606 вводиться як умова прийняття до громадянства складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою.

Законом запроваджується зобов'язання протягом двох років з моменту прийняття до громадянства України щодо складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою і подання документів про складання таких іспитів (*Парламент.ua (<https://parlament.ua/news/mova-istoriya-ta-konstitucziya-ohochi-otrimati-ukrainkij-pasport-zdavativut-ispiti/>)*. – 2022. – 18.10).

Венеційська комісія на запит Конституційного суду України опублікувала висновок щодо закону 1635-IX про відбір і діяльність дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. Про це йдеться у рішенні ВК, що є у розпорядженні «Європейської правди».

Висновки «Венеційки» стосуються закону про реформу Вищої ради правосуддя, який передбачає перевірку на доброчесність членів ВРП, має на меті очищення цього органу, а також змінює порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Верховна Рада проголосувала за законопроект 14 липня минулого року, а 3 серпня закон був схвалений підписом президента. Утім, ще 1 липня цього року виконувач обов'язків голови Конституційного суду Сергій Головатий попросив Венеційську комісію надати висновки щодо ухвалених змін.

Конституційний Суд України зараз розглядає справу щодо відповідності Конституції окремих змін за поданням Верховного Суду, частина суддів якого була не задоволена реформою.

Спільні висновки Венеційської комісії та Генерального директорату Ради Європи з прав людини та верховенства права (DGI) виявилися украй позитивними.

Єдиний суттєвий елемент критики на адресу української влади через цю реформу стосується «відсутності цілісного підходу» у проведенні судової реформи, що, згідно з оцінкою РЄ, призводить до ухвалення численних, іноді суперечливих законодавчих актів. Проте, Венеційська комісія та DGI відразу ж нівелювали свою претензію, зауваживши, що за тих серйозних викликів, з якими зараз стикається Україна, включно із російською агресією, Київ здатен проводити лише точкові реформи замість цілісних.

Інші елементи оцінки Ради Європи виявилися позитивними.

Зокрема, документ вітає створення Етичної ради, підкреслюючи, що судова реформа, яка б не торкалась функціонування Вищої ради правосуддя та доброчесності її членів, була б приречена на провал.

Наголошується, що встановлення процедури, яка може призвести до звільнення діючого члена Вищої ради правосуддя, якщо його визнано неетичним, не суперечить принципу незалежності (цей елемент реформи викликав особливе обурення частини суддів).

Венеційська комісія та DGI нагадують про свій терміновий висновок щодо законопроекту 5068, у якому була висловлена підтримка ролі міжнародних експертів у очищенні Вищої ради правосуддя. Відзначається, що закон 1635-IX був додатково змінений порівняно з проектом 5068 у положенні, яке стосується запровадження правила про автоматичне звільнення чинного члена Вищої ради правосуддя, якщо орган, що призначає його, не підтверджує або не відхиляє рішення Етичної ради про визнання такого члена невідповідним критеріям професійної етики.

«Венеційка» наголошує, що суддям і членам Вищої ради правосуддя може бути важко

прийняти включення міжнародних експертів до Етичної ради, але наголошується на важливості боротьби з «лихом корупції, не створюючи нестабільності та посилення корупції».

У висновках наголошується, що Етична рада не ставить під загрозу незалежність судової влади чи суверенітет України. Однак є і проблематичний момент. Це тримісячне обмеження для органів, що здійснюють обрання чи призначення та автоматичне звільнення діючих членів, у випадку, якщо ці органи не діють за рекомендацією Етичної ради.

Окремо оцінюється поточна ситуація у Вищій раді правосуддя. Згідно з висновками, втрата кворуму у раді відбулася не через рішення Етичної ради, а через масову відставку членів ради. Навіть якби Конституційний суд визнав неконституційність деяких положень, це не мало б вплинути на позицію тих членів, які добровільно пішли у відставку і добросовісність яких Етична рада навіть не могла оцінити (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/24/7149310/>). – 2022. – 24.10).

Якщо ми прагнемо до НАТО, прагнемо до Європейського Союзу, домінантою для нас повинна бути перша стаття нашої Конституції, де написані права держави. Про це заявив В. Шишкін, суддя Конституційного суду у відставці, в програмі «Чистка влади» на телеканалі I-UA.tv.

«Що в контексті правової держави є домінантою? Конституція. Конституція ніколи не буває неправою. Тоді питання: якщо ми правова держава, то всі закони повинні відповідати конституції», – сказав він.

На розгляд Ради винесено законопроект щодо розширення повноважень СБУ. Наскільки ці нововведення можуть поліпшити роботу служби, або навпаки зробити її сталінським монстром – наразі невідомо. Хоча практика останніх років доводить: розширення повноважень спецслужб ніяк не впливає на ефективність їхньої діяльності.

У законопроекті винесені питання про право проникнення в помешкання без санкцій суду, право зняття з носіїв інформації без рішення

суду, право оперативно-пошуковою діяльністю займатися з негласним спостереженням. З цього приводу гість програми зачитав ст. 30 Конституції України: «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння, проведення в них огляду і обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду».

«Ви хочете, що це відбулося без вмотивованого рішення суду? Так ви напружуйте тоді антикорупційники. Йдіть зі своїх посад, знімайте погони. Тому що ви вороги держави», – звернувся Шишкін до представників спецслужб, які розраховуються на розширення своїх повноважень (*I-UA.tv* (<https://i-ua.tv/news/68074-dominantoiu-dlia-ukrainy-povynna-buty-persha-stattia-konstytutsii-de-napysani-prava-derzhavy-viktor-shyshkin>). – 2022. – 25.10).

Україна спрямувала уряду Австрії клопотання про видачу колишнього голови Конституційного суду О. Тупицького. Про це 7 жовтня повідомляє Інтерфакс із посиланням на джерела у правоохоронних органах.

«Міністерство юстиції України направило компетентним органам Республіки Австрія клопотання про видачу Україні ексголови Конституційного суду України О. Тупицького, за лінією Інтерполу виставлено «червону картку» для затримання Тупицького», – йдеться у повідомленні.

За даними інформгентства, відповідний запит наприкінці вересня спрямував столичний Подільський райсуд.

«Подільський районний суд Києва 26 вересня направив клопотання через Київську міську прокуратуру до Мін'юсту про видачу Тупицького. 30 вересня клопотання суду про видачу Тупицького Міністерство юстиції України направило на виконання компетентним органам Республіки Австрія», – розповів співрозмовник «Інтерфаксу».

Він також повідомив, що також за лінією Інтерполу Державне бюро розслідувань направило «червоне оповіщення» для затримання Тупицького.

«Очікується відповідь Генерального секретаріату Інтерполу про можливість

використання його каналів для розшуку Тупицького», – додало джерело агентства (*Суспільне новини (https://suspiilne.media/290214-ukraina-vimagae-vid-avstrii-vislati-suddu-tupickogo/)*. – 2022. – 7.10).

Законопроект «Про медіа», який нині готується до другого читання у Верховній Раді, передбачає внесення змін до низки інших законодавчих актів, зокрема до Виборчого кодексу і Закону «Про всеукраїнський референдум». Як передає Укрінформ з посиланням на пресслужбу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, до цієї частини законопроекту подали близько 200 поправок.

«Зміни до виборчого законодавства і законодавства про референдум необхідні для системності та уніфікації медіареформи, зокрема в частині повноважень регулятора. Йдеться про створення компетентного регуляторного органу для всіх типів медіа, а тому є потреба у законодавчих змінах на системному рівні», – йдеться у повідомленні за результатами круглого столу «Закон «Про медіа» та зміни до Виборчого кодексу: виклики та можливості», який відбувся 27 жовтня.

Голова Нацради Ольга Герасим'юк зазначила, що законодавчі вимоги в частині агітації, висвітлення у медіа виборчих процесів мають сприяти «подоланню надмірного впливу приватних інтересів для появи балансу під час висвітлення виборів і сприяти чесній політичній

конкуренції». За її словами, потрібно чітко обмежити поширення закликів до насильства, ненависті та ксенофобії особливо у час передвиборних перегонів.

Також під час заходу голова Комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики Микита Потураєв підкреслив, що наразі нагального вирішення потребує питання забезпечення рівноправного, конкурентного, прозорого політичного процесу, що ґрунтується на роботі медіа, особливо під час виборів.

Зазначається, що над поправками працювала інклюзивна група, включно з юристами, народними депутатами, співробітниками медіарегулятора із залученням міжнародних партнерів і представників медіабізнесу. Координатором роботи виступив член Нацради Олександр Бурмагін.

Як повідомлялося, Верховна Рада планує ухвалити законопроект «Про медіа» в другому читанні до кінця 2022 року. Наразі документ перебуває на розгляді Європейської комісії.

За даними заступниці Голови Верховної Ради Олени Кондратюк, загалом до другого читання законопроекту народні депутати подали понад 2300 правок. Кондратюк зауважила, що проєкт закону «Про медіа» «доволі дискусійний» (*Укрінформ (https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3603266-zakonoproekt-pro-media-peredbae-200-popravok-do-zakoniv-pro-vibori-ta-referendum-nacrada.html)*. – 2022. – 28.10).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Serhiy Holovaty, Acting Chief Justice, Constitutional Court of Ukraine, Member of the Venice Commission on behalf of Ukraine

Introductory Remarks at the Conference “From the National Constitution to Transnational Constitutionalism” Vilnius, Lithuania, 25 October 2022

1. The Fall of the Berlin Wall in 1989 marked the liberation of Central and Eastern Europe from almost half a century of totalitarian Soviet rule.

2. Since then, almost all the countries of Central and Eastern Europe (with Belarus the only exception) have become the members of the

Council of Europe, adhering to its foundational values – democracy, human rights, and the rule of law – as an obligation under Article 3 of the CE Statute. Thus, all the so-called “new democracies” agreed to abide by Council of Europe standards and undertook to remedy shortcomings in their constitutional, political and legal orders as part of the membership package.[1]

3. In addition, more than half of the so-called “new democracies” at a later stage also joined the European Union, which shares the same foundational values. For 20 years after the fall of Communism there was a strong belief that a basic level of democracy, human rights and the rule of law in these countries had been achieved and that the break with the totalitarian past was irreversible.[2] There were grounds to believe also that the difference between the so-called “core Western democracies” (from which the Rule of Law originated) and the EU’s newest members regarding the “stability of institutions guaranteeing democracy, human rights and the rule of law” (the so-called “Copenhagen criteria”) had been erased or at least reduced to a minimum.

4. However, as practice shows, since 2000, some Central and Eastern Europe countries have experienced a deterioration of democratic rule and Rule of Law backsliding, breaching the foundational values of both the CoE and the EU. Despite declarations that democracy and the Rule of Law are recognized as the only legitimate basis of government, both with respect to citizens and other states, signs of authoritarianism have begun to reappear as authoritarians pretend to be democrats.

5. Scholars in the field of public law and political science struggle to understand the nature of the evolving threats to a wide range of democratic systems. Many terms have been used to hide contemporary authoritarianism masked as constitutional democracy. This presents a kind of “conceptual bazaar” involving: abusive constitutionalism, autocratic legalism, populist constitutionalism, bad faith constitutionalism, de-constitutionalism, constitutional retrogression, constitutional capture, constitutional rot, constitutional decay, democratic deconsolidation, democratic backsliding, democratic erosion,

democratic recession, authoritarianisation, authoritarian backsliding, etc.[3]

6. We are talking about a kind of a contemporary authoritarianism that is characterized as a “sui generis system between constitutional democracy and dictatorship”[4]. This sort of system essentially represents a pretended democracy but, certainly not a genuine one.

7. The lesson to be learned is that over the past twenty years we have witnessed a decline of constitutional democracy across the whole of Europe, covering even the European Union, the area where it was least expected. However, when talking about the EU, we are talking not about the whole region, but only about the developments of “definite decline” of the constitutional democracy occurring most acutely in some Central and Eastern European States[5]. Indeed, the Rule of Law was established de jure in all the Central and East European Countries. However, in some of them the efficiency of the Rule of Law in practice was notably limited “due to institutional and policy limitations and wide-spread conundrums relating to the separation of powers, weak institutions and corruption”[6] thus questioning the matter itself whether law can rule indeed.

8. Under these circumstances, the Judiciary and the Constitutional Courts in these countries have had to find their own institutional independence while under threat from the governing party in political institutions, which has led to antagonism between them.

9. The crisis of constitutional democracy is especially worrying in two EU member-states, namely in Hungary[7] and Poland[8], where the rise of abusive constitutionalism struck the domestic judiciaries particularly hard and led to a course of systemic undermining of the Rule of Law.[9] Whereas in the 1990s both Hungary and Poland were regarded as examples of successful democratic transformations, the situation today has changed. Indeed, the experience of these two countries should serve as warning about the fragility of institutions of liberal democracy transforms and the ease with which they can be transformed into illiberal ones.

10. In this context, we observe how political governing majorities in several “new democracies”

of Central and Eastern Europe during the last two decades have attempted to exert influence over the functioning of constitutional institutions. Legislative and executive authorities have tried to bring them in line with political objectives, as well as to make them subservient or even to block their work[10], including, inter alia:

-an attempt to actually abolish a Constitutional Court[11];

-the ‘tactic’ of budget reduction for the CC[12];

-non-appointment of CC judges[13];

-packing the CC[14];

-dismissal of CC judges[15];

-non-implementation of the judgments[16];

-irregular appointment/election of a duplicate CC judge (‘doubler’/‘understudy’)[17].

These and some other methods[18] had the effect of undermining the independence of the constitutional courts to the extent that they could not perform their constitutional role as the guardian of democracy, the rule of law and human rights.

11. But if we speak in general, then it is unlikely that we will not be right in saying that Realpolitik has proven that tools and mechanisms, existing within the CE or even EU and aiming to secure the respect of the obligations under the both Organizations’ constitutive acts, appeared to be ineffective. And this is also the lesson.

12. The CE and EU have employed various tools and instruments to try to secure the respect of the obligations by these states under both organizations’ constitutive acts, with varying degrees of success. This situation, however, goes to the core issue of the values and principles that bind EU Member States. It leads us to continue searching for answers to a number of existential questions: Whereas democracy, human rights and the rule of law are the values upon which the Council of Europe and the European Union are based, and these values constitute common constitutional tradition of a united Europe, do the ways of living of all European peoples support democracy and the rule of law? Are there certain ways of living of certain peoples in Europe that do not support democracy and the rule of law? Is it the surge of populism that has put the rule of law and liberal democracy under great stress and danger? Are there differences between East and West still

preserved in a united Europe? If so, what lessons can be drawn regarding the demands imposed on candidates by the EU in future enlargement rounds?

13. These are some of my reflections on the lessons from the past that do matter for the future. However, I propose the consideration of another issue: can history draw lessons from the future?

14. I mean lessons from a future that is still being written. A future where Putin’s unprovoked invasion of not only Ukraine (e.g., the war of Russia against Ukraine in which he is determined to fight to the last Ukrainian), but of European democracy in general, ends in Moscow’s defeat. When Ukraine wins, one of the powerful lessons will be:

“Bystanders will realize that democracy is not weak but provides the legitimacy, solidarity, and steadfastness necessary for victory [...]. The world will also see that the United States, its European allies, and their democratic partners will sacrifice to help an embattled democracy defend itself and to reaffirm the most vital principle of international order, that territorial aggression will not stand. Finally, it will demonstrate the disastrous incompetence and miscalculation of Putin’s authoritarian state and thus illustrate a larger lesson: when leaders are not constrained by checks and balances and alternative flows of information, they are prone to ruinous blunders”.[19].

15. Yet another lesson tells us now about the danger and cost of democracies doing business with autocrats and dictators. About the fault of Western democracies that did not react in a timely, accurate and effective manner to a whole series of aggressions committed by Russia in the past. It’s not only about the annexation of Crimea and the occupation of part of Ukraine’s territory in the east in 2014. It is also about an even earlier Russian aggression against Georgia, even earlier Russian interventions into Syria, Venezuela, etc. As a result, we are living in a world in which international institutions turned out to be ill-equipped or unwilling to maintain democracy, human rights, the rule of law, peace, and security, that are their *raison d’être*.

16. Among such institutions, first, there are the United Nations and the Council of Europe, both

of which were founded under the slogan “Never Again”. However, it did happen again! That is why, more than ever since the time when the UN and the CoE were founded, the words of Winston Churchill – one of the Founding Fathers of the Council of Europe – are relevant. 76 years ago, at the University of Zürich on September 19, 1946, he said:

“The League [of Nations] did not fail because of its principles or conceptions. It failed because those principles were deserted by those states which brought it into being, because the governments of those states feared to face the facts and act while time remained. This disaster must not be repeated”.[20]

17. The disaster has repeated itself. And it continues. Primarily because Ukraine was attacked by Russia, a Eurasia’s most expansionist and aggressive autocracy, to stop its inexorable thirty-year independent European democratic trajectory. Today’s Russia is a terrorist tyranny, aptly expressed as “rushism” – a specific modern form of fascism rooted in Bolshevik totalitarianism. Ukrainian resistance to rushism is a confirmation of the fidelity of the Ukrainian nation to the principles of democracy and its future. Prof. Timothy Snyder of Yale University has justly said that “Ukraine Holds the Future” and that “this war is about establishing principles for the twenty-first century”. That “it is about policies of mass death and about meaning of life in politics.” That “it is about the possibility of a democratic future”.[21]

18. Russian fascism has posed a challenge to all humanity. We live in times of a global struggle between two political systems – democracy and autocracy. As Joseph Borrell more precisely stated at the EU Annual Conference 2022, “there is a fight between the democratic systems and the authoritarian systems. But authoritarianism is, unhappily, developing a lot. <...> There is an authoritarian trend. Sometimes, they are still wearing the democracy suit, but they are no longer democracies”[22].

19. Thus, if democracy and the rule of law are global values, the struggle for a future world in which they predominate should be accordingly global as well. And that struggle begins here – in Europe.

October 25, 2022

[1] See A. Drzemczewski, “The Council of Europe and the Rule of Law” in: *Human Rights Law Journal* (2017, Vol. 37, No. 1-6), p. 181.

[2] See Adams, M. & Jansw, R. *Rule of Law Decay: Terminology, Causes, Methods, Markers and Remedies*. *Hague J Rule Law* (2019) 11:1. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-019-00090-6>

[3] See Daly, T.G. *Democratic Decay: Conceptualising and Emerging Research Field*. *Hague J Rule Law* (2019) 11:9. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-019-00086-2>

[4] See Gábor Attila Tóth. *Constitutional Markers of Authoritarianism*. *Hague J Rule Law* (2019) 11:37. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0081-6>

[5] See Letnar Cernic, J. & Avbelj, M. *Hague J Rule of Law* (2018) 10: 1, p. 2. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0072-7>

[6] Letnar Cernic, J. *Impact of the European Court of Human Rights on the Rule of Law in Central and Eastern Europe*. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0074-5>

[7] See Renata Uitz (Professor, Chair of the Comparative Constitutional Law Program at Central European University). *Academic freedom in an illiberal democracy: From the rule of law through the rule by law to rule by man*. Source URL: <https://outlook.live.com/AQMkADAwATE0YjcwLWMzOTEtMjNiZC0wMAItMDAKAEYAAAOc01yw3l%2BsRlhzzXCCXpJpBwBVV6BP..>

[8] See Markowski, R. *Creating Authoritarian Clientelism: Poland After 2015*. *Hague J Rule of Law* (2019) 11: 111. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0082-5>; Report on the State of the Rule of Law in Poland in 2018. Warsaw, 31st January 2019. (Polish Bar Council, National Bar of Attorneys-at-Law); Jan van Zyl Smit. ‘After Poland’s attempted purge of ‘Communist-era’ judges, do we need new international standards for post-authoritarian countries reforming their judiciary’ *IACL-AIDC Blog* (25 January 2019); Halyna Coynash. *Poland’s right-wing government poised to seize more control of the judiciary than Yanukovych achieved in Ukraine*. Source URL: <https://khpg.org/en/index.php?id=1511921954>.

[9] Bucholc, M. Commemorative Lawmaking: Memory Frames of the Democratic Backsliding in Poland After 2015. *Hague J Rule of Law* (2019) 11: 89. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0080-7>

[10] As an example: “After the electoral victories of 2015, PiS transformed the CT from an effective, counter-majoritarian device to scrutinize laws for their unconstitutionality, into a powerless institution <...>. <...> the Tribunal became a defender and protector of the legislative majority. <...> the CT as a mechanism of constitutional review has ceased to exist: a reliable aide of the government and parliament majority has been born”. See Sadurski, W. *Polish Constitutional Tribunal Under PiS: From an Activist Court, to a Paralyzed Tribunal, to a Governmental Enabler*. *Hague J Rule of Law* (2019) 11: 63. Source URL: <https://doi.org/10.1007/s40803-018-0078-1>

[11] The case of Georgia in 2002. See A. Drzemczewski, footnote 23 in *Op. cit.*

[12] The case of Bosnia and Herzegovina in 2004. See Venice Commission press release “Budget of the Constitutional Court – a determining factor of its independence”, 29 September 2004. Source URL: <http://www.venice.coe.int/webforms/events/default.aspx?id=17>

[13] The case of Ukraine in 2005 (the Verkhovna Rada has refused to accept the oath of 11 judges of the Constitutional Court elected/appointed by the Judiciary and the President, which led to a constitutional crisis whereby the CCU §§ became inoperative for one year and a half). See CDL-AD (2006) 016, §§ 19,21.

[14] The case of Hungary in 2012 (the 2012 constitutional amendment has led to increase of the membership of the CC from 11 to 15 members resulting in packing the Court “with judges supportive of the governing majority’s agenda”). See Hungary’s Government has taken control of the Constitutional Court, 25 March 2015, available at Source URL: <https://www.helsinki.hu/en/hungarys-government-has-taken-control-of-the-constitutional-court/>

[15] The case of Moldova in 2013 (the Parliament was asked, by a “displeased” governmental majority, to enact a law, by a simple majority for the dismissal of a judge who no longer had the

“trust” of Parliament; two readings of the text were pushed through Parliament in one day; the VC President intervened to bring this procedure to an abrupt halt; the President of Moldova did not enact the law and the CC itself later found the law to be unconstitutional). See A. Drzemczewski, *Op. cit.*, p. 182.

[16] The case of Poland in 2016 (the Government refused to publish the Judgments of the Constitutional Tribunal in the Official Journal). See CDL-AD (2016) 001, § 43; CDL-AD (2016) 026, §§ 74-101.

[17] The case of Poland where a judge was appointed in December 2015 to an already filled judicial post. See Case of Xero Flor w Polsce sp. Z o.o. v. Poland (Application no. 4907/18). Judgment of 7 May 2021 (Final).

[18] For details with regard to some other methods See A. Drzemczewski, *Op. cit.*, p. 182.

[19] See Larry Diamond. *All Democracy Is Global. Why America Can’t Shrink From the Fight for Freedom*. In *Foreign Affairs*. September/October 2022. Source URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/aa-democracy-global-america-cant-shrink-fight-freedom-larry-diamond>

[20] Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 September 1946. Source URL: https://www.cvce.eu/obj/address_given_by_winston_churchill_zurich_19_september_1946-en-7dc5a4cc-4453-4c2a-b130-b534b7d76ebd.html

[21] See Timothy Snyder. *Ukraine Holds the Future. The War between Democracy and Nihilism*. In *Foreign Affairs*. September/October 2022. Source URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder>

[22] EU Ambassadors Annual Conference 2022: Opening speech by High Representative Joseph Borrell. 10.10.2022. Brussels. Source URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-joseph-borrell_en (*Офіційний вебсайт Конституційного суду України (https://ccu.gov.ua/publikaciya/dopovid-vo-golovy-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-sergiya-golovatogo-konstytuciyni-uroky-z). – 2022. – 25.10).*

Мельник М, суддя Конституційного суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор

Конституційний суд Росії – пособник державного тероризму

До багатьох російських посадовців і юридичних осіб, які безпосередньо причетні до розв'язання та ведення загарбницької війни проти України, застосовано відповідні санкції і стосовно них здійснюються кримінальні провадження. Водночас процес такого реагування фактично оминає конституційний суд Росії та його суддів. Хоча їхня «заслуга» у злочинному посяганні на територіальну цілісність і незалежність України – особлива.

Нещодавно цей, із дозволу сказати, орган конституційної юрисдикції видав чергові рішення, якими визнав конституційними «договори» про прийняття до РФ Херсонської та Запорізької областей, «Луганської народної республіки» і «Донецької народної республіки».

Такі рішення були цілком очікувані. По-перше, в Росії немає, власне, вищих державних органів, – усі ці госдума, совет федерації, правительството, міністерства, конституційний суд тощо є придатками диктатора Путіна й водночас складовими терористичної організації, яка іменує себе державою. По-друге, конституційний суд РФ уже виконував функцію юридичного «освячення» анексії території України, коли у 2014 р. визнав конституційним договір про «прийняття республіки Крим» до складу РФ.

Тоді він узагалі спрацював надоперативно, виконавши політичне замовлення за одну ніч (незмінний голова КС РФ Зорькін пізніше зізнався, що, «на прохання президента», «судді фактично виготовили кінцевий документ упродовж двох годин, що є безпрецедентним випадком для вищої юридичної інстанції Росії»). Цього разу для «глибокого» юридичного аналізу та «всебічного» обґрунтування правомірності загарбання Росією чотирьох українських регіонів йому знадобилося аж два дні.

Слід зазначити, що рішення КС РФ у процесі анексії Росією території України має особливе значення. Якщо військова окупація певної

української території означає фактичну втрату нашою державою контролю над нею, а так звані договори про приєднання українських регіонів до РФ виконують функцію політичного прикриття такої анексії, то рішення КС РФ штучно створюють видимість правової легітимності цього загарбницького процесу і спрямовані на наділення їх ознаками суб'єктів міжнародно-правових відносин.

Без позитивного рішення КС РФ юридичне оформлення загарбання Росією території України неможливе. Всі ці фейкові референдуми на окупованих росіянами територіях, усе це пишно обставлене підписання «договорів» між Путіним і зрадниками/колаборантами так би й залишилися виключно політико-пропагандистськими діями, якби КС РФ справді оцінив їх відповідно до приписів міжнародного права та норм своєї конституції.

Річ у тому, що конституційний суд РФ формально відіграє вирішальну роль у процесі приєднання до Росії іноземних територій. За законодавством цієї країни, договір про вступ до її складу нового суб'єкта може бути ратифікований тільки після прийняття КС рішення про відповідність такого договору конституції РФ. Це той випадок, коли орган конституційної юрисдикції з виключно правовими функціями може відіграти ключову роль не лише в розвитку конкретної держави, а й усього світу.

Якби КС РФ визнав неконституційними так звані міжнародні договори про приєднання чотирьох регіонів України до Росії (для чого є всі правові підстави), то це кардинально змінило б ситуацію з російсько-українською війною і можливим переростанням її у світовий збройний конфлікт. Зрештою, це врятувало б і саму Росію, яка вочевидь летить у прірву, тягнучи за собою інші країни. Всього десятеро осіб (саме стільки суддів КС РФ ухвалювали зазначені рішення, – судячи з усього, одногосно) могли б змінити хід історії й

увійти в історію, якби сумлінно виконали свої професійні обов'язки та дали адекватну правову оцінку зазначеним «договорам». Щонайменше вони могли виявити професійну гідність і громадянську позицію й піти у відставку, заблокувавши тим самим ухвалення страшного за своїми наслідками та ганебного в усіх відношеннях рішення.

Але КС РФ слухняно виконав уготовану йому роль у злочинному посяганні на територіальну цілісність і незалежність України, головними учасниками якого є: російська армія–зрадники/колаборанти–Путін–КС РФ–госдума РФ–совет федерації.

Своїми рішеннями КС РФ:

1) формально-юридично легітимізував загарбницьку війну, яку розпочала і веде Росія проти України;

2) надав правового значення нікчемним договорам між Путіним і самозванцями в особі зрадників/колаборантів, створивши видимість законності зазначеного процесу;

3) відкрив шлях до ратифікації цих «договорів».

Рішення КС РФ є тією юридичною основою, на якій тримається вся ця вигадана і абсолютно фальшива конструкція «добровільного» приєднання регіонів України до Росії та утворення у складі останньої нових суб'єктів федерації. Однак ця основа сама по собі всуціль гнила – вона вибудована з нікчемних юридичних аргументів, брехливих тверджень, придуманих і перекручених фактів.

Для обґрунтування своїх «конституційно-правових» рішень КС РФ цинічно використав відверто пропагандистські штампи, якими влада РФ десятиліттями зомбувала росіян і які поширювала на весь світ. І які, до речі, безкарно широко використовували провідники «російського міра» в Україні, цілеспрямовано готуючи суспільний ґрунт до «визвольного» вторгнення російських загарбників.

Конституційний суд РФ, що відповідно до свого статусу має вирішувати виключно питання права, вдався до відверто політичних оцінок і політичної мотивації, визнавши самодостатніми та безспірними аргументами для своїх «правових» рішень публічні

висловлювання Путіна, його поплічників, зрадників/колаборантів, пропагандистів на кшталт Кисельова, Соловйова, Скабєєвої, взяті зі стелі результати фейкових референдумів тощо.

Для конституційного судочинства така позиція і така аргументація рішення – навіть не дно, а безодня. Але для російського КС – це норма в його діяльності.

Реакція вітчизняної влади та міжнародної спільноти на зазначені рішення КС РФ має бути оперативною й максимально адекватною.

Відкриття кримінальних проваджень стосовно суддів КС РФ за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

У 2018 р. Генпрокуратура України вже повідомляла про підозру голові та суддям КС РФ у вчиненні злочину, передбаченого ст. 110 КК України (пособництво в умисних діях, вчинених з метою зміни меж території та державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, представниками влади за попередньою змовою групою осіб, що призвело до тяжких наслідків).

Такою тоді була правова реакція на схвалення суддями КС РФ у 2014 р. анексії Росією Автономної Республіки Крим. Але її не було доведено до логічного завершення з використанням усіх наявних кримінально-процесуальних і міжнародно-правових можливостей.

Тому наразі до процесу кримінального переслідування чинних суддів КС РФ потрібно поставитися максимально серйозно та відповідально. Певна річ, у нинішній ситуації вони реально «не сядуть», але із застосуванням істотних обмежень на міжнародному рівні у зв'язку з таким кримінальним переслідуванням їхнє життя може бути суттєво ускладнене.

Застосування державною владою України персональних санкцій до суддів КС РФ та членів їхніх сімей. Найімовірніше, більшість російських носіїв конституційної мантиї мало відчують на собі такого рішення, однак його слід прийняти. По-перше, буде чітко зафіксовано позицію України стосовно одного з головних виконавців імперсько-загарбницької політики

Росії. По-друге, не виключено, що таким чином усе ж таки когось із цих мантиєносців вдасться «дістати».

Застосування таких санкцій іншими державами та міжнародною спільнотою, щоб, зокрема, зробити цих осіб нев'їзними до цивілізованого світу. Такі санкції реально вдасться по суддях КС РФ, які муситимуть витратити свої величезні зарплати і задовольняти ще більші амбіції лише в межах своєї «неосяжної родини». У них має «земля під ногами горіти» по всьому світу, а їхнє існування має проходити в межах утвореної ними ж резервації під назвою «Росія».

Своєрідними санкціями до суддів КС РФ, які переважно є носіями наукових ступенів і звань, було б ігнорування міжнародною науковою спільнотою їхніх наукових опусів. Фактично, йдеться про невизнання їх як науковців узагалі, що означає – не посилатися на їхні праці, не залучати до наукових заходів та дискусій, ігнорувати наукові заходи з їхньою участю тощо. Це також було б ударом по їхньому самолюбству, адже вони вважають себе знаними конституціоналістами.

Виключення КС РФ із усіх міжнародних організацій, до складу яких він входить.

Судді КС РФ дуже полюбляють бувати на всіляких міжнародних з'їздах, конференціях та інших заходах, виступати з «правильними» промовами, ходити на прийоми та банкети, їздити на спеціально організовані для них екскурсії тощо. Треба позбавити їх такої насолоди й поставити КС РФ «поза законом», – йому не повинно бути місця в цивілізованому співтоваристві.

На жаль, представники конституційних судів багатьох країн досі не були готові до такого кроку, вважаючи його надміру суворим. Понад те, дехто взагалі категорично виступає за продовження «конструктивної» співпраці з КС РФ.

Це, зокрема, виявилось на XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів, що відбувся в червні 2017 р. у м. Батумі (Грузія). На цьому заході КС РФ посідав вагоме й поважне місце, – його представник головував на одному із засідань та виступав із доповіддю

про обстоювання КС РФ конституційних принципів.

Це примусило мене буквально «вирвати» слово для виступу від української делегації в порядку дискусії й поставити питання руба: чому у членів Конференції європейських конституційних судів, попри всю європейську толерантність, не виникає закономірне запитання, чи можливі в сучасній демократичній і правовій Європі, чи можуть бути членами поважних міжнародних юридичних організацій такі конституційні суди, як КС РФ, що «освятив» анексію Росією українського Криму, допустив і виправдав протиправне захоплення території України?

Тобто представник Конституційного суду України поставив перед компетентним міжнародним зібранням питання про можливість перебування в його складі КС РФ. Однак це питання повиснуло в повітрі, – мало того, що на нього не було належної реакції з боку європейських колег, то декотрі з них ще й виявили крайнє незадоволення порушенням спокійної атмосфери роботи форуму.

На превеликий жаль, європейська конституційна спільнота тоді не розгледіла (чи не захотіла розгледіти) справжньої суті КС РФ і не захотіла зупинити цього юридичного монстра. Можливо, вона «дозріє» до цього після останніх його рішень, що є незаперечним свідченням, як створені для обмеження абсолютної влади інституції використовуються із зовсім протилежною метою – для встановлення та збереження диктатури, руйнування світового правопорядку, розв'язання воєн і посягання на суверенність інших держав.

Правда, у вересні 2017 р. конституційний суд «великої Росії» провчила маленька (за територією й кількістю населення) Литва. Конституційний суд Литви та особисто тодішній його голова Дейнюс Жалімас ініціювали внесення до санкційних списків (із встановленням заборони в'їзду до Литви) всіх суддів КС РФ, які своїм рішенням у 2014 р. сприяли анексії Росією українського Криму. Тому їх не допустили до участі в IV Конгресі Всесвітньої конференції конституційного правосуддя, який проходив у

Вільнюсі. Суддям КС РФ навіть запрошення не надіслали, що надзвичайно обурило голову цього органу Зорькіна. На спеціально організованій з цього приводу зустрічі з Путіним він заявив про неподобство, пов'язане з недопущенням Росії до участі в такому високому форумі через те, що, як заявила литовська влада, судді КС РФ «становлять загрозу для безпеки Литовської Республіки». Російський диктатор взагалі назвав таке рішення ідіотизмом, але вдіяти нічого не міг. Литовці домоглися свого, навіть усупереч великому тиску, який, паралельно з російською владою, на них чинив тодішній голова Венеціанської комісії Джанні Букіккіо.

Найближчими днями в Індонезії відбудеться черговий Конгрес Всесвітньої конференції конституційного правосуддя. На ньому цілком доречно (з урахуванням останніх рішень КС РФ, які свідчать про остаточний його відхід від права та очевидну дискредитацію ним конституційного судочинства як такого) було б

розглянути питання про виключення КС РФ з цієї міжнародної організації.

Однак українська влада, передусім в особі Конституційного суду та МЗС, не спромоглася заздалегідь серйозно попрацювати на цьому напрямі. Все обмежалося повідомленням в.о. голови КС України С.Головатого про те, що українська делегація не братиме участі в роботі зазначеного форуму через участь у ньому делегацій КС РФ та КС Білорусі, а також його, вочевидь запізнілим, зверненням до цієї всесвітньої організації про припинення в ній членства КС РФ.

Але ще можна і потрібно поставити Росію з її конституційним судом на місце, а її місце, з урахуванням її злочинів, – поруч із Північною Кореєю. І чим раніше це буде зроблено, тим краще буде для всього світу (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/international/konstitutsijnij-sud-rosiji-posobnik-derzhavnoho-terorizmu.html>). – 2022. – 6.10).

Роберт Корді, член Етичної ради, суддя Верховного суду штату Массачусетс (США) у відставці

Судова реформа в Україні: чому робота Етичної ради така важлива

Коли я ще був суддею Верховного суду штату Массачусетс, я зустрів делегацію українських суддів у Бостоні. Вони завітали до США для обміну досвідом у рамках судової реформи, що тоді лише стартувала в Україні. Пізніше, у 2015 та 2016 роках, мене запрошували виступати з промовами на конференціях, присвячених судовій реформі, у Києві. Судді та правники, з якими я зустрічався, дуже мене вразили своїм потягом до змін на тлі процесів Євроінтеграції, що посилювалися з перемогою Революції Гідності. Згодом я вирішив долучитися до цього важливого процесу. Саме так я став членом Етичної ради – органу, що працює у рамках створення судової системи, якій можна було би більше довіряти та яку можна було би більше поважати.

Етична рада, на мою думку, відіграє важливу роль у просуванні судової реформи в Україні.

Чи не головна ідея новоствореного органу полягає у тому, щоб допомогти органам призначення або обрання членів Вищої ради правосуддя (ВРП) переконатися, що кандидати на посади в цьому органі, дотримуються високої професійної та етичної поведінки, а також відповідають критеріям доброчесності. Так, ми не призначаємо, але рекомендуємо відповідним суб'єктам кандидатів, яких можна призначити або обрати до ВРП.

Саме тому всі члени Етичної ради, яка складається з українських та міжнародних експертів, працюють пліч-о-пліч для того, щоб обрати кращих із кращих.

Нині я можу вже ствердно сказати, що наша робота є дійсно інтенсивною. Адже ще на етапі підготовки до співбесід з кандидатами (це далеко не початковий етап знайомства з ними) ми опрацьовуємо безліч інформації. Фактично ми

досліджуємо увесь професійний шлях людини і лише потім проводимо співбесіду, що також є важливим етапом у процесі відбору кандидатів, щодо яких у нас немає обґрунтованих сумнівів стосовно їхньої професійної етики та добросовісності. Міжнародні члени Етичної ради не розповідають українцям, що робити, а радше діляться власним досвідом, і навпаки. Працюючи як злагоджений механізм, ми робимо все для того, аби удосконалити судову владу як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, зокрема посприяти відновленню роботи ВРП.

Діяльність ВРП як найвищого органу суддівського врядування відіграє важливу роль у розбудові системи правосуддя в Україні та формуванні суспільної довіри до її роботи. Це є критично важливим, особливо зараз, у цей надзвичайно складний час для України та її народу, коли запит на справедливість, як ніколи, високий. Цей орган не лише призначає нових суддів, але і встановлює дисциплінарні стандарти для чинних суддів. Задум простий: якщо її члени відповідатимуть високим професійним та етичним критеріям, то вони, у свою чергу, більш ймовірно гарантуватимуть їхнє дотримання усіма судьями, зокрема, та формуватимуть нульову толерантність до корупції у їхніх рядах.

У процесі своєї роботи Етична рада вже встигла провести співбесіди як з чинними членами ВРП, так і кандидатами від Верховної Ради та з'їзду науковців-правників. Також нещодавно ми завершили співбесіди з кандидатами на посаду члена ВРП від з'їзду суддів. Їх було близько 60.

Учасниками цього процесу були люди з різним бекграундом та досвідом. Існувало безліч проблем, які нам потрібно було дослідити і які стануть очевидними, коли ми ухвалимо наші рішення. Адже, зрештою, ми намагаємося виконувати свою роботу дуже ретельно:

отримуємо інформацію від громадянського суспільства, з відкритих джерел, від інших агентств, таких як НАБУ, НАЗК, СБУ тощо, до яких надсилаємо відповідні запити. Так, це потребує великих зусиль від Етичної ради. Але я думаю, що це того варто, наші старання окупляться сторицею для всієї країни.

Більш того, з огляду на те, що нині у нас є великий досвід у зборі інформації, її аналізі та проведенні співбесід, думаю, що наступний етап нашої роботи, який фактично вже розпочався, тобто оцінювання кандидатів від всеукраїнської конференції прокурорів і кандидатів від Президента України, буде проходити швидше. Хоча б з огляду на те, що таких кандидатів кількісно менше. Разом з тим, на наш процес оцінювання можуть вплинути й інші фактори, зокрема, доступ до інформації. Про це теж не варто забувати.

Так, Етична рада – це лише один з елементів зусиль щодо впровадження судової реформи в Україні. Серед інших я би виділив, наприклад, створення Конкурсної комісії з добору членів ВККС та Вищий антикорупційний суд. Варто розуміти, що немає жодної речі, яка може все виправити водночас, ніби за помахом чарівної палички. Однак особливість становища Етичної ради полягає у тому, що вона відіграє важливу роль у формуванні ВРП, а значить має визначальне значення щодо підвищення довіри, а також підвищення поваги суспільства до судової влади у цілому.

У майбутньому наш досвід роботи можна було би використати під час проведення реформ у інших сферах. Я думаю, що важливо мати інституцію, відповідальну за забезпечення того, щоб державні службовці знали свої обов'язки – як професійні, так і етичні, розуміли їх та дотримувалися. Це важливі складові їхньої ролі у врядуванні (*LB.ua* (https://lb.ua/blog/robert_kordi/534319_sudova_reforma_ukraini_chomu_robota.html)). – 2022. – 31.10).

Кишакевич Л., голова Етичної ради

Робота Етичної ради та виклики судової реформи в Україні

Безперечно, війна серйозно вплинула на функціонування всієї судової системи в Україні. Під ударом опинилась судова інфраструктура, не кажучи вже про людські втрати серед працівників. Це значно ускладнило доступ громадян до правосуддя. Разом з тим, війна – це не привід зупиняти реформи. Якраз навпаки – їх пришвидшувати.

Крім нормалізації роботи судової системи, якнайшвидший запуск оновленої Вищої ради правосуддя (ВРП) продовжує перебувати на порядку денному. Станом на зараз – це найбільший виклик, який стоїть перед Україною у частині проведення судової реформи.

Я упевнений у тому, що з початком роботи ВРП буде сформовано професійний та добросесний склад суддів як першої, так і апеляційної інстанцій. Це, у свою чергу, дозволить покращити доступ до правосуддя через ліквідацію кадрового голоду, який нині спостерігається у системі, та суттєво збільшить довіру серед громадян до судової влади у цілому.

У цей складний час Етична рада ефективно справляється з покладеною на неї частиною завдань: ми продовжуємо формувати високопрофесійний та добросесний склад ВРП як основного конституційного органу суддівського врядування.

Так, наприкінці вересня Етична рада закінчила проведення співбесід з кандидатами на посаду члена Вищої ради правосуддя від з'їзду суддів. За менше ніж два місяці нам вдалося оцінити більше 50 претендентів.

Найближчим часом члени Етичної ради ухвалюють рішення щодо відповідності критеріям професійної етики та добросесності кожного з учасників конкурсу. Тож, з'їзд суддів як уповноважений орган зможе обрати достойних членів ВРП зі списку добросесних осіб, який буде подано нами на його розгляд.

Хочу зазначити, що основною причиною, через яку частину кандидатів рішеннями Етичної ради визнано недобросесними є невідповідність вимогам фінансового контролю,

зокрема щодо повноти та достовірності наданої кандидатами інформації, яка міститься в їхніх деклараціях.

Деякі кандидати неодноразово змінювали свої пояснення спочатку під час письмових відповідей на наші запитання, а потім під час співбесід. Тому в Етичній раді виникали обґрунтовані сумніви щодо відповідності такому критерію Методології оцінювання, як чесність.

Частині кандидатів завадило отримати позитивний висновок проблеми з законністю джерел походження коштів, іншим – відсутність професійної сумлінності тощо.

Варто зазначити, що співбесіди – це тільки надводна частина айсбергу. Підводна частина, невидима для суспільства – це наша аналітична робота. Вона – найбільш об'ємна, така, що потребує багато ресурсів, людських та часових.

Протягом процесу оцінювання ми ретельно збирали та вивчали щодо кандидатів усю наявну інформацію як з відкритих джерел, так і ту, що була додатково надана кандидатами, а також органами влади у відповідь на запити Етичної ради.

Як і під час проведення оцінювання кандидатів від Верховної Ради та з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, Етична рада забезпечила і кандидатам від з'їзду суддів рівні умови участі на всіх етапах конкурсу.

Під час оцінювання ми керувалися винятково Законом України «Про Вищу раду правосуддя», регламентом Етичної ради та Методологією оцінювання. Це єдині маркери, які ми використовували для того, щоб обрати високопрофесійних та добросесних майбутніх членів ВРП.

На сьогодні увесь склад Етичної ради працює як єдиний механізм, на максимальних обертах. Щоденною наполегливою працею ми нівелюємо будь-які скептичні сумніви щодо можливості ефективної співпраці українських та міжнародних членів Ради.

Наразі, крім закінчення співбесід з кандидатами на посаду члена ВРП від з'їзду суддів, ми розпочали оцінювання кандидатів від всеукраїнської конференції прокурорів та від Президента України: збираємо інформацію з відкритих джерел, надсилаємо запити у відповідні органи.

Хочу запевнити, що таку перевірку буде завершено у максимально можливі терміни. Що важливо, швидкість нашої роботи жодним чином не вплине на якість наших рішень. Вони будуть відповідати тим вимогам, які на нас покладає Закон.

Запуск Вищої ради правосуддя, сформованої з високопрофесійних та

добросесних членів – одна із складових судової реформи в Україні. Етична рада докладає максимальних зусиль, щоб цей орган запрацював якнайшвидше, адже у подальшому він дозволить функціонувати всій судовій системі так, як того вимагає Закон та суспільство.

Судова реформа має проводитися і під час війни. Це війна за ефективність здійснення правосуддя і Етична рада перебуває на передовій цього процесу – однієї зі складових нашої Перемоги над російським агресором (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/10/31/7374345/>). – 2022. – 31.10).

Сер Ентоні Хупер, заступник голови Етичної ради, суддя Апеляційного суду Англії та Уельсу у відставці

У нас був кандидат, який підключався з фронту. І під час співбесіди він отримав сповіщення про загрозу артилерійського обстрілу

(Інтерв'ю)

Після того, як Етична рада – незалежний орган, який має оцінити на добросесність кандидатів на посади членів Вищої ради правосуддя, вирішила закрити співбесіди з кандидатами та проводити їх без онлайн-трансляції, мотивуючи це дією воєнного стану, у суспільства виникло чимало запитань щодо прозорості процесу оцінювання загалом.

Тому саме про прозорість того, що нині відбувається за лаштунками роботи Етичної ради, співпрацю з правоохоронними органами і хитрощі, до яких вдаються кандидати, ми поговорили із заступником голови, суддею Апеляційного суду Англії та Уельсу у відставці сером Ентоні Хупером.

– *Етична рада працює в непростих умовах, бо Україна, на жаль, живе зараз в умовах війни. З якими складнощами зіткнулися при проведенні оцінювання кандидатів на посади членів Вищої ради правосуддя, з огляду на загальну ситуацію в країні?*

– Одна з перших і основних складностей, з якими ми зіткнулися, це те, що нам

(міжнародним членам Етичної ради, – авт.) довелося залишити Україну, коли очікували на ймовірне вторгнення росії. Особисто я виїжджав одним з останніх наприкінці січня. І очевидно, що було б набагато простіше, коли б ми працювали всі разом, як члени Етичної ради, так і члени нашого секретаріату. Але завдяки тим перевагам, які надає Zoom, нам вдалося повноцінно провести співбесіди з кандидатами. Зазвичай це були співбесіди з чотирма кандидатами упродовж дня. При цьому деякі співбесіди тривають до двох годин, а іноді й більше. Міжнародні члени Етичної ради ставлять кандидатам запитання англійською, й ці запитання перекладають спочатку для кандидатів, а потім – їхні відповіді перекладають англійською для міжнародних членів Етичної ради. Отож, мені здається, що недоліки, пов'язані з тим, що нам потрібно було виїхати з України, вдалося подолати.

Під час проведення співбесід у мене є невеликий комп'ютерний екран, який я розділив на декілька секцій, щоб можна було одночасно

отримувати емейли і повідомлення від свого помічника, слідкувати і проводити співбесіду. Також поруч великий екран, на якому я відкриваю всі документи, щоб правильно формулювати свої питання.

І ще одним наслідком війни є те, що деяким кандидатам складно знайти і надати документи на розгляд Етичної ради, які ми просимо. Доводиться давати їм на це більше часу. Та, як на мене, на процес оцінювання це суттєво не впливає. Тож підсумовуючи, хочу сказати, що попри війну, нам вдається продовжувати ефективно працювати. Це ніяк не впливає на якість нашої роботи.

– *А які саме документи доводиться довго шукати?*

– Наприклад, часом ми просимо кандидатів пояснити, як вони купували автомобіль або земельну ділянку, і надати відповідні супровідні документи. Деколи ми просимо їх обґрунтувати джерела походження коштів для придбання такого автомобіля чи земельної ділянки і теж надати документи.

– *Наскільки переконливі кандидати, коли доводять джерела походження своїх активів?*

– Я не можу зараз відповісти на ваше запитання, бо воно стосується оцінювання окремих кандидатів. Все, що я можу сказати, це те, що деяким кандидатам вдалося надати належні супровідні документи щодо придбання майна, й, відповідно, вони розвіяли обґрунтовані сумніви щодо законності походження коштів, які витратили, купуючи це майно, але були й такі, хто не зробив цього.

– *А чому ви не можете навести приклад, не називаючи прізвищ? Умовно: у кандидата є автомобіль вартістю 100 тисяч доларів, і він не може пояснити, звідки в нього такі кошти.*

– Звісно, якщо кандидат не може пояснити і довести законність походження коштів для придбання автомобіля чи будинку, у нас тоді виникають сумніви щодо відповідності такого кандидата критерію доброчесності. І приклад, який ви щойно навели про автомобіль, – це ідеальний приклад кандидата, який не відповідає критерію доброчесності.

– *Були кандидати, які вас шокували обсягом необґрунтованих доходів?*

– Мені здається, що слово здивували буде кращим, ніж шокували (посміхається, – авт.).

– *Певно, вас важко шокувати після того, як вам довелося очолювати Громадську раду міжнародних експертів, яка допомагала Вищій кваліфікаційній комісії суддів формувати Вищий антикорупційний суд. Це був конкурс, за яким прискіпливо слідкувало українське суспільство. Але, як бачите, декому ще вдається вас здивувати.*

– Так, такі ситуації є.

– *Етична рада закрила співбесіди з кандидатами під приводом того, що в країні воєнний стан. Але яка в цьому логіка? Що загрожує кандидатам, які не перебувають на окупованій території? Особливо якщо навіть Рада суддів України проводить співбесіди на посади суддів КСУ у прямому ефірі? В чому різниця?*

– Усі люди, які перебувають на території України, наражаються на ризик з боку російського агресора. Моє занепокоєння і занепокоєння Етичної ради полягає в тому, щоб не підвищувати цей ризик. І я впевнений, що ви погодитесь зі мною, коли я скажу, що російські агресори здатні катувати і вбивати людей, які їм протистоять і відстоюють цінності, які сповідує Україна. Нам усім відомо, що коли російські агресори прибули в такі міста, як наприклад, Буча, вони одразу ж отримали дуже багато інформації про українців, які проживали на цих територіях. Я знаю про це з особистих розповідей свого друга, який там проживав. Також ми знаємо, що у росіян є технічні можливості, щоб використовувати інтернет-джерела для завдання шкоди особам, які пересуваються окупованими територіями.

Наразі, на щастя, Збройні сили України дуже успішні в своїй боротьбі. І серед кандидатів є ті, хто нині служить в ЗСУ. А є й кандидати, які мають родичів на окупованих територіях. І ми не знаємо, чи в певний момент ці кандидати і члени їхніх сімей не потраплять до рук російського агресора.

Я особисто переконаний в тому, що нам потрібно дотримуватись статей 2 і 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ці дві статті, якщо коротко, зобов'язують

органи влади, за можливості, вживати заходів, щоб захистити громадян і запобігти їхній смерті і шкоді здоров'ю.

Для мене це дуже особисте рішення. Як судді в минулому мені доводилося приймати такі рішення. І особисто я не готовий ускладнювати ситуацію для кандидатів, їхніх сімей або друзів, допоки в Україні діятиме воєнний стан. І я можу вас запевнити, що щодня, коли ми проводимо співбесіди, а ми їх проводили упродовж тривалого часу, я лише переконуюся в тому, що ми зробили правильний вибір і прийняли правильне рішення.

У Громадській раді міжнародних експертів усе транслювалося наживо, і наша робота в Етичній раді також транслювалася, поки не почалася війна.

Можливо, інші установи й організації дійшли інших висновків і прийняли інші рішення, тому що їхній процес відрізняється від нашого.

Сподіваюся, що я відповів на ваше питання. Повірте мені, це було складне рішення, але з огляду на мій 20-річний досвід на посаді судді я впевнений, що воно було правильним.

– Вам доводилося закривати судові процеси заради безпеки учасників чи ви кажете про щось інше?

– Переважно йдеться про забезпечення анонімності свідків.

– Чи є такі кандидати, які на співбесіди включаються прямо з окопів?

– Так, у нас був кандидат, який справді підключався з фронту. І під час співбесіди він отримав сповіщення про загрозу артилерійського обстрілу. Отож коли це відбувалося, я почувався дуже близько й водночас дуже далеко від української армії.

– За якими критеріями, окрім законності походження активів, визначаєте добросовісність кандидатів?

– У своїй діяльності ми керуємось законом про Вищу раду правосуддя. І ми повинні подивитися, чи в нас є обґрунтовані сумніви у відповідності кандидата таким показникам, як незалежність, чесність, неупередженість, непідкупність, сумлінність, а також відповідність етичним стандартам чи то як судді, чи то як адвоката, чи то як прокурора.

Залежно від того, яку посаду обіймає кандидат. Це звучить складніше, ніж є насправді.

Давайте тепер поговоримо про приклади, як ви й хотіли. Скажімо, у 2017 році суддя купує дуже дорогий автомобіль – Toyota Land Cruiser, нову модель. А також Range Rover – максимальну комплектацію. Скажімо, за \$80 тисяч. А кандидат стверджує, що придбав автомобіль за \$40 тисяч. І що ж у нас є? Чи він нам каже неправду про те, що заплатив \$40 тисяч? Чи може він пояснити, чому заплатив лише \$40 тисяч?

Часом кандидати кажуть, що купили автомобіль у дуже пошкодженому стані. І в такому разі ми просимо надати фотографії авто з пошкодженнями, квитанції про ремонт автомобіля. Ми усвідомлюємо, що, скажімо, Toyota Land Cruiser чи Range Rover максимальної комплектації не можна відремонтувати десь у себе в гаражі вдома. Ремонтувати потрібно з використанням новітніх технологій і обладнання. Тож якщо у нас є обґрунтований сумнів, що цей кандидат каже нам правду про те, що він придбав автомобіль за \$40 тисяч, ми доходимо висновку, що він не відповідає нашим критеріям. Можливо, він приховує реальну ціну, яку заплатив за цей автомобіль через те, що не міг собі дозволити придбати такий дорогий автомобіль, використовуючи законні джерела походження коштів, або, можливо, він це робить з міркувань ухилення від оподаткування.

Скажімо, кандидат стверджує, що заплатив \$80 тисяч за автомобіль. Тоді ми аналізуємо його дохід після оподаткування, запитуємо, звідки він узяв гроші на придбання автомобіля, ставимо питання загалом про витрати, питаємо про те, чи потрібно було повертати кредити. І зрештою у нас може бути такий кандидат, в якого взагалі не залишилося грошей на проживання, якщо він каже правду. І в нас, знову ж таки, виникає обґрунтований сумнів, що він використовував законні джерела походження коштів, купуючи автомобіль.

Хочу наголосити на тому, що це не наше завдання – казати про те, що кандидати є корумпованими. Наше завдання лише сказати, що в нас є обґрунтовані сумніви щодо чесності

кандидата або законності джерел походження його коштів.

І ми не розглядаємо питання професійної компетенції кандидатів, це завдання номінуючих органів, які призначатимуть цього кандидата на посаду.

Ми лише визначаємо кандидатів такими, що відповідають критеріям, і тоді вони проходять далі, або такими, що не відповідають.

– А є такі кандидати, які кажуть, що гроші їм залишили у спадок дідусь чи бабуся, щоб так пояснити походження статків? Це було дуже популярне пояснення, коли ВККС проводила конкурси на посаду суддів.

– Такі випадки трапляються. Але тоді ми просимо надати підтверджуючі документи і вирішуємо, чи є у нас обґрунтовані сумніви щодо чесності таких історій. Інший приклад, який, я впевнений, вам добре відомий, це коли кандидати можуть казати, що їм гроші дали батьки, які вони заробили на вирощуванні фруктів чи на бджільництві. Але в будь-якому разі ми дуже ретельно підходимо до вивчення таких питань. І тоді дивимось, правда сказане чи ні.

Наприклад, коли я був членом ГРМЕ, у нас був кандидат, який стверджував, що його батьки заробили десь близько \$60 тисяч бджільництвом. Але так сталося, що я і ще один член ВККС займалися свого часу бджільництвом і знаємо, скільки меду можна отримати з одного вулика. Тому це питання було більше математичне: скільки вуликів мали його батьки.

– Через закриті співбесіди широка публіка не має довіри до процесу. Чи планує Етична рада обґрунтовувати письмові рішення щодо кандидатів, щоб люди могли зрозуміти, чому саме їх пропустили?

– Мені здається, що це дуже складне питання.

– Чому?

– Дозвольте мені спершу пояснити той обсяг роботи, з яким ми наразі зіткнулись. Ми проводимо співбесіди з кандидатами раз або двічі на тиждень. Аби підготуватися до одного дня співбесіди, мені потрібен ще один майже повний день. І як співдоповідачу щодо деяких кандидатів мені потрібно буде першому ставити

запитання на співбесіді, і щоб підготуватися належним чином, потрібно чимало часу.

Після завершення співбесіди ми проводимо її обговорення, щоб висловитися щодо того, відповідає кандидат критеріям доброчесності й професійної етики чи не відповідає. І якщо не відповідає, то ми маємо надати дуже детальне обґрунтування того, чому дійшли такого висновку. А для написання рішення може знадобитися більше, ніж один день.

Наприклад, у мене співбесіда з кандидатом тривала десь 1,5-2 години. А щоб написати рішення, мені потрібно переглянути весь запис співбесіди. А після підготовки проекту рішення його треба обговорити з усіма членами Етичної ради. Це може бути швидким процесом, а може зайняти й багато часу. Тому що у нас можуть бути різні думки, різні підходи до того, як потрібно належним чином викласти обґрунтування на папері.

А тепер поговоримо про кандидатів, яких ми визнаємо такими, що відповідають критеріям. Найважливішим для мене особисто є те, щоб усі, хто надіслав нам запити щодо кандидатів – переважно це представники громадянського суспільства, – переконалися в тому, що ми розглянули всі питання, які вони ставили. І записи співбесід, які буде опубліковано одразу після завершення дії воєнного стану в Україні, продемонструють, що ми справді ставили всі питання, які непокоять громадянське суспільство. Як тільки їх буде опубліковано, все стане очевидним і зрозумілим.

– Чи співпрацює Етична рада з НАБУ?

– Ми дуже тісно співпрацюємо з НАБУ, так само, як тісно співпрацювали з ними, коли я був головою Громадської ради міжнародних експертів. Отримуємо багато інформації від НАБУ і їхні довідки, і аналізуємо їх, формулюємо письмові й усні питання для кандидатів, щоб перевірити цю інформацію. Завжди є шанс того, що люди припустяться помилки. Я пам'ятаю, наприклад, одну історію, яка була під час роботи в ГРМЕ. У нас була інформація від НАБУ, що кандидат нібито неодноразово перетинав кордон з російською федерацією, але потім виявилось, що це був збіг прізвищ, і насправді кандидат ніколи не був у

росії. Тому мені здається, що буде справедливим надати кандидатам змогу прокоментувати цю інформацію, а тоді ми її оцінюємо.

– Чи налагоджено співпрацю з СБУ, бо одне з питань, яке нещодавно постало публічно, – подвійне громадянство суддів. Ви, певно, знаєте про скандальну ситуацію з суддею Верховного суду, якого відрахували зі штату. Чи перевіряє Етична рада наявність подвійного громадянства у кандидатів?

– Певно, як і ви, я дізнався про актуальність цієї проблеми серед суддів зовсім недавно. Наскільки я пам'ятаю, ми поки що не ставили запитання про подвійне громадянство, та, напевно, нам варто змінити підхід і почати його ставити.

– За квотою з'їзду суддів зараз є 8 вакансій. Закон каже, що ЕР має дати по 2 кандидати на місце. Чи планує ЕР дати якусь наперед визначену кількість кандидатів? Чи рекомендуватиме лише тих, хто точно відповідає критеріям доброчесності, навіть якщо їх буде менше, ніж 16?

– Я можу вас запевнити, що ми абсолютно точно не думаємо про кількість кандидатів. Будемо рекомендувати лише тих, хто абсолютно точно відповідає критеріям доброчесності й професійної етики й щодо кого не маємо обґрунтованих сумнівів.

У нас було близько 60 кандидатів від з'їзду суддів. Троє з них були недопущені до етапу співбесід, а ще 9 кандидатів подали заяви про припинення участі у конкурсі (станом на 7 жовтня, – авт). Решту ми дуже детально проаналізуємо і подивимось, відповідають вони критеріям чи ні. Якщо, зрештою, у нас залишиться менше від 16, то так і буде.

– А чому подали заяви? Якось обґрунтовували?

– Часом кандидати посилаються на особисті обставини, або причини, пов'язані зі станом здоров'я, а іноді зовсім ніяк не пояснюють. Але це їхнє право припинити участь у конкурсі.

– Чи була б робота Етичної ради динамічнішою і ефективнішою, якби до її складу також входили експерти, номіновані громадськими організаціями?

– Передовсім хочу сказати, що громадські організації надають нам багато інформації про

кандидатів. Деколи кандидати погоджуються з цією інформацією, деколи не погоджуються. І в нас були такі кандидати, які повідомляли про те, що хоч громадянське суспільство каже про мене ось це, насправді воно не відповідає дійсності, й ось факти, які спростовують таку інформацію. Отож, мені здається, що мав би місце серйозний конфлікт інтересів, якби представники громадянського суспільства були членами Етичної ради.

Окрім того, як вам відомо, є судді й інші представники суспільства, які чинять супротив судовій реформі. Не думаю, що ми б хотіли, щоб такі люди були членами Етичної ради.

Етична рада має бути незалежною в очах громадянського суспільства, суддів, а також громадян України. Це можливо лише за умови, що членами Етичної ради будуть незалежні експерти. На мій погляд, цьому сприяє наявність трьох міжнародних експертів, які знають чимало про Україну і українську судову систему, але все одно є ззовні.

– Чи були випадки, коли під час голосування набиралася рівна кількість голосів, але рішення приймалося, як визначили міжнародні експерти? Що це за рішення?

– Змушений вас розчарувати, бо відповідно до регламенту Етичної ради всі питання, пов'язані з голосуванням, – закрыта інформація. Ми не маємо права розкривати подробиць наших обговорень і голосувань.

– Коли, за вашими підрахунками, закінчиться процес формування ВРП? Чи подали вже кандидатури від прокуратури і президента? З ким будуть наступні співбесіди?

– Я сподіваюся, що ми завершимо нашу роботу з кандидатами, номінованими з'їздом суддів, у найближчі два тижні. Наразі працюємо над написанням проєктів рішень щодо цих кандидатів. Оскільки відповідно до нашого регламенту ми не можемо просто оголосити рішення, а повинні опублікувати тексти цих рішень.

Не можу обіцяти, що це буде рівно два тижні, але ми робимо все можливе. А потім продовжимо оцінювання кандидатів від всеукраїнської конференції прокурорів, потім – кандидатів, що беруть участь у конкурсі від Президента.

Ми повністю усвідомлюємо, наскільки важливо мати в Україні функціонуючу Вищу раду правосуддя й що всі очікують на відновлення її роботи. Тому ми робимо для цього все можливе.

І давайте не забувати, що особа, відповідальна за затримку, – це президент рф путін. Пам'ятаєте, як у своїй промові 24 лютого путін висловив критику про те, що до складу Етичної ради, до складу Конкурсної комісії з добору членів ВККС в Україні входять міжнародні експерти і що в результаті цього Україна робить не те, що він хотів би, щоб вона робила? Що було далі, ми всі знаємо.

– *Зараз ви навіть приблизно не можете сказати, скільки ще знадобиться часу, щоб ВРП запрацювала?*

– Тут два питання. Перше – наявність кворуму у ВРП. Друге – це закриття всіх вакантних посад і формування повного складу ВРП. І я не можу вам точно сказати, коли це відбудеться. Все, що можу сказати, – ми не припиняємо нашої роботи. Наприклад, особисто я відмовився від літнього відпочинку, який був для мене традицією протягом багатьох років. Ми працюємо так швидко, як це можливо, бо маємо все зробити якісно.

Це надзвичайно важлива реформа, й тому життєво необхідно, щоб її було проведено належним чином, комплексно, повноцінно і на дуже високому рівні. Це наше основне завдання.

– *Ви вже непогано знаєте нашу судову систему. Вона реформується досить довго. Я понад 20 років працюю в журналістиці, пишу про це і все ще чекаю фіналу реформування. Чому ви взагалі погодилися долучитися до проведення судової реформи в Україні? Тепер от вас і путін критикує...*

– Інколи я сам собі ставлю це питання. Як вам відомо, я був головою Ради міжнародних експертів, яка співпрацювала з ВККС.

І важливо не забувати про те, що Україна – це перша країна в світі, яка запросила міжнародних експертів для участі у процесі відбору суддів і яка дала вирішальне право голосу цим міжнародним експертам.

Мені здається, що робота ГРМЕ була великим успіхом з різних причин. І одним із

найважливіших чинників успіху був стандарт доказування, тобто наявність обґрунтованих сумнівів, які ГРМЕ запровадила в Україні. На мій погляд, до того треба було чітко продемонструвати, що особа є корумпованою, щоб упередити призначення такої особи на посаду судді.

Використовування стандарту наявності обґрунтованого сумніву – це взагалі вперше в світі, коли такий стандарт почав використовуватися в подібних процесах.

Другий аспект, який ми запровадили, – це використання письмових запитань до проведення співбесіди. І це надзвичайно важливо, бо так ми можемо позбутися певних занепокоєнь щодо певних питань і зосередити увагу на серйозних застереженнях під час самої співбесіди.

Також для мене трансляція співбесід за участі ГРМЕ – це вперше, коли я бачив подібне. І я вітаю Україну з досягненням такого рівня прозорості.

Тож коли мене попросили приїхати і зайнятися роботою в Етичній раді, я радо погодився. Для мене було важливо привнести у цей процес досвід, здобутий під час роботи в ГРМЕ. І мені вдалося надати пропозицію використання тих елементів з досвіду ГРМЕ, які мені видаються важливими для досягнення успіху нашої роботи. І напевно якби не війна, ми б уже завершили нашу роботу.

– *Ми нині активно переймаємо досвід у британських військових, які навчають наших бійців. А якщо казати про судову реформу, що саме з британського досвіду може використати Україна у контексті її проведення?*

– Насправді я думаю, що британська судова система може перейняти досвід України. Прозорість, чітке використання стандарту наявності обґрунтованих сумнівів, письмові запитання, трансляція співбесід. Я думаю, що ми багато чого можемо навчитися у вас.

– *У вас немає таких конкурсів?*

– У нас, звісно, є комісія, яка відповідає за призначення суддів. У нас є незалежний дисциплінарний орган. Щодо системи в Англії й Уельсі – це та система, з якою я добре ознайомлений, оскільки тривалий час у ній

працював, у нас немає органу, схожого на ВРП. І мені здається, що процедура призначення членів ВРП в Україні дещо складна. Можливо, в ідеалі варто було б подумати над її спрощенням.

Також я не впевнений, що це гарна ідея – мати один орган, який відповідає як за призначення суддів, так і за притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Проте це, на мій погляд, питання не суттєві.

– Як ви можете охарактеризувати внесок Етичної ради у судову реформу? Наскільки це важлива ланка у судовій реформі загалом?

– Для мене це надзвичайно важливо. Якщо ми хочемо мати судову систему, якій довірятиме народ і представники якої не будуть корумпованими, потрібно мати незалежний і неупереджений орган, який призначає представників цієї системи і притягує їх до відповідальності. І я сподіваюся, що цей оновлений орган проводитиме роботу на кшталт того, як ми проводимо свою. І призначатиме

тільки тих осіб, які мають бути суддями. І що ще важливіше – звільнятиме тих осіб, які не мають бути суддями.

– Ви сказали, що відслідковуєте успіхи української армії на фронті. Наскільки зараз на цьому етапі війни ви вірите в перемогу України? Бо ще взимку багато хто з представників міжнародної спільноти прогнозував, що нас захоплять за три дні.

– Ви абсолютно точно переможете. У мене в цьому немає жодних сумнівів.

Один із наслідків цієї війни – це те, що український народ об'єднався. І смерті багатьох людей не матимуть жодного сенсу, якщо Україна не перемаже в цій війні й не стане країною, де панує верховенство права, де є незалежна й неупереджена судова система. Сподіваюся також, що після перемоги Україна швидко долучиться до ЄС і до НАТО (*Цензор. НЕТ* (<https://censor.net/ua/r3375313>). – 23.10).

Вишневський А., заступник голови Національного агентства з питань запобігання корупції

Корупція на кордоні під час війни: як вилікувати непристойну хворобу сильної держави

Чудасія на українському кордоні з початку невинуватої та неспровокованої повномасштабної агресії Росії проти України зростає кількість випадків, коли чоловіки призовного віку раптом опиняються за кордоном у не притаманній їм ролі із сумнівними результатами. Так, колишній перший заступник секретаря РНБО Олег Гладковський (Свинарчук), неодноразово заброньований обласними військовими адміністраціями нібито як водій гуманітарних вантажів, уже тричі від початку війни перетинав державний кордон на авто різних марок, зареєстрованих на різних осіб, щоразу повертаючись в Україну пішки.

Народний депутат Василь Петьовка так само тричі протягом повномасштабної війни звертався до голови Закарпатської ОВА із проханням надати право вільного виїзду за

кордон його синові. При цьому у відповідних депутатських зверненнях(!) необхідність надати дозвіл обґрунтовувалася потребою в отриманні та доставці гуманітарних вантажів для потреб ЗСУ. Однак Андрій Петьовка, який у період з квітня 2022-го виїжджав за межі України п'ять разів, тричі такі поїздки здійснював у власних цілях, а не з метою перевезти гуманітарну допомогу.

Колишній керівник Черкаської облдержадміністрації Олександр Скічко виїжджав за кордон через систему «Шлях» за зверненням товариства, співвласницею якого була його дружина. Товариство клопотало про виїзд Скічка терміном на три місяці як державного представника у проведенні переговорів дирекції цього товариства з представниками європейських компаній щодо співпраці з отримання будівельних панелей.

Отже, аж ніяк не для перевезення гуманітарних вантажів, що могло бути єдиною законною метою у цьому випадку.

Син колишнього народного депутата та заступника голови адміністрації президента України Андрія Портнова у березні разом із водієм виїхав за межі України і дотепер не повернувся, хоча був зобов'язаний це зробити ще у квітні. Клопотання щодо його виїзду було зареєстроване в системі «Шлях» посадовцем Львівської обласної військової адміністрації.

Колішній гендиректор ДП «Антонов» у березні подавав до Держприкордонслужби перелік співробітників, які виїжджають за кордон нібито для технічного обслуговування літаків. Усе б нічого, але до групи було включено сторонніх людей, у тому числі близького родича, який зміг перетнути кордон під виглядом авіаінженера.

Таких прикладів безліч. Держприкордонслужба від початку дії воєнного стану зафіксувала спроби незаконного перетину кордону більш як 8 тисячами військовозобов'язаних чоловіків. Понад 5,6 тисячі порушників зупинені прикордонниками поза пунктами пропуску, а решта намагалися схитрувати на паспортному контролі. Зафіксовано 245 спроб підкупу прикордонників на загальну суму 3,8 млн грн. Оголошено понад 400 підозр за незаконне переправлення та підробку документів при перетині кордону. Це офіційні цифри, які трохи відкривають лише верхівку гігантського корупційного айсберга, більша частина якого ховається у мутних водах правової невизначеності.

Водночас є проблема зі студентами іноземних університетів. Їм спочатку дозволили перетинати кордон, а потім заборонили. Багато хто вже сплатив за навчання, і тепер закордонні університети пишуть листи українській владі з проханням випустити цих хлопців на навчання. У них є емоційне виправдання: «Генерал Залужний же сказав, що Україні потрібна освічена молодь і що можна для цього вчитися за кордоном!». Так, до 14 вересня було ще можна. А після 14-го – вже зась. Чому? Ніхто не може зрозуміло відповісти. Подібна історія і

з іншими категоріями чоловіків. Одним можна, іншим – ні. Пояснити обґрунтованість цих відмінностей з допомогою здорового глузду, доцільності та справедливості важко. Виходить так, що можна тим, хто дав хабара?

Корупційні практики незаконного виїзду з України

Нижче окреслено кілька найпоширеніших корупційних схем незаконного виїзду з України, які були ідентифіковані командою експертів НАЗК протягом серпня–жовтня 2022 року при проведенні дослідження «Корупційні схеми та ризику під час виїзду з України в умовах воєнного стану».

Рішення про виїзд військовозобов'язаних за межі України нібито як водіїв гуманітарних вантажів через систему «Шлях»: ніхто не контролює, які саме вантажі привіз «волонтер», чи взагалі він щось віз і чи повернувся назад. Або ж продаж компаніями-перевізниками права побути «другим водієм»: такі «водії» іноді навіть не мають водійського посвідчення і, звичайно ж, не повертаються назад в Україну.

Зловживання державних органів листами з проханням надати дозвіл на виїзд за межі України військовозобов'язаним чоловікам, які не є заброньованими на період мобілізації та на воєнний час: так з'являються за кордоном новоспечені українські «авіаінженери».

Прямий продаж права виїзду за кордон через хабарі прикордонникам. Наприклад, Державне бюро розслідувань сьогодні розслідує виїзд за кордон колишнього голови Конституційного суду України Олександра Тупицького, який виїхав з України без проходження належного прикордонного і митного контролю. Розцінки на подібні послуги неважко знайти у відкритих джерелах: вони коливаються від 6 до 10 тис. дол. США.

Трохи дорожче «купити» фальшиву інвалідність – до 12 тис. дол. Також поширеними є зловживання з боку посадовців військових адміністрацій за надання безперешкодного дозволу на виїзд на тимчасово окуповану територію України. На відомому пункті Василівка Запорізької області вартість безперешкодного перетину лінії розмежування

коштувала для однієї людини від 500 до 1500 дол., за одне авто – від 700 дол.

Загалом у згаданому дослідженні НАЗК: відновило хронологію запровадження заборони; проаналізувало джерела права, якими встановлена заборона і запроваджені винятки із заборони; надіслало понад 20 запитів до центральних органів виконавчої влади та обласних військових адміністрацій, проаналізувало відповіді на них і сотні документів, в яких зафіксовані обставини виїзду з різних підстав військовозобов'язаних чоловіків за кордон у період дії заборони; провело інтерв'ю з посадовими особами Держприкордонслужби та Міністерства інфраструктури України; здійснило аналіз даних інформаційних систем «Шлях» та «Аркан»; здійснило моніторинг інформації з відкритих джерел та Telegram-каналів; проаналізувало судову практику вирішення спорів з оскарження рішень органів державного прикордонного контролю щодо відмови в перетині державного кордону України для виїзду за її межі.

Чи може бути обмежене право вільно залишати територію України?

Ситуація навколо обмеження права виїзду з України та пов'язана з цим корупція спричинили значний суспільний резонанс. Перш ніж назвати причини корупції, варто розібратися, чи може бути обмежене це право в принципі, і якщо так, то у який спосіб. Отже, конституційне право вільно залишати територію України не є абсолютним і може бути обмеженим за певних умов, зокрема, під час дії правового режиму воєнного стану. Так говорить Конституція України. Вона ж разом із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначає і спосіб, у який таке обмеження може бути встановлено.

Єдиний законний спосіб, у який це можна зробити, – встановити обмеження цього права в указі президента України, яким запроваджується воєнний стан. Такий указ підлягає затвердженню Верховною Радою України і після цього матиме силу закону. У зв'язку з цим будь-які закиди про те, що держава в принципі не може обмежити право вільного

пересування громадян, є безпідставними. Може і безсумнівно повинна, коли йдеться про захист її суверенітету і територіальної цілісності.

Чи існує сьогодні законодавча заборона на виїзд з України?

Хоч би як парадоксально це звучало, але такої заборони наразі не існує, оскільки в указі президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» такого обмеження встановлено не було. Ймовірно, через юридичну помилку в указі натомість дослівно процитовано норми Конституції України, які лише допускають можливість такого обмеження у майбутньому, проте не містять прямої заборони на виїзд з України.

Чим же керуються прикордонники, приймаючи індивідуальні рішення про дозвіл чи заборону на виїзд з України? У період з 24 лютого до 1 квітня вони керувалися виключно листами адміністрації Держприкордонслужби та інформаційними повідомленнями, розміщеними на її офіційному веб-сайті. А починаючи з 1 квітня – також зміненими з урахуванням запровадження воєнного стану Правилами перетину державного кордону України військовозобов'язаними особами лише з окремих документально підтверджених підстав.

Таким чином, юридичний парадокс полягає у тому, що можливість і спосіб обмеження права вільно залишати територію України передбачені законом, винятки у разі застосування такого обмеження також визначені законодавством, а саме обмеження у передбачений законом спосіб досі не встановлено. Отже, існує правова невизначеність навколо питання, що є предметом чималого індивідуального та суспільного інтересу.

У публічній комунікації Верховного суду зазначено, що аналіз судової практики з цього питання свідчить про існування справ за позовами громадян до органів Держприкордонслужби про визнання протиправними рішень про відмову громадянам у перетині державного кордону. У непоодиноких випадках зазначені позови суди задовольняють. Причини, на думку Верховного суду, полягають, зокрема,

у недосконалому правовому регулюванні заборони на виїзд громадян України за межі її території, встановленні категорій осіб, на яких ця заборона не поширюється, та, як наслідок, неоднаковому тлумаченні законодавства громадянами, органами Держприкордонслужби та судом.

У своєму повідомленні Верховний суд підсумовує: «Наявність відповідних рішень підтверджує необхідність вдосконалення нормативно-правових актів, які встановлюють заборону на виїзд громадян України за кордон, а також передбачають легітимні винятки із загального правила».

Чому це важливо?

Те, у який спосіб має бути встановлено обмеження конституційного права, – не питання конституційної теорії чи юридичної чистоти правового регулювання. Це засадниче питання практичного захисту фундаментальних прав громадян, закріплених у Конституції України, а також того, наскільки Україна може вважатися розвиненою і сталою демократією.

Основний Закон не дарма наділяє виключно главу держави спільно з парламентом правом обмежувати такі права (і то не всі). Такий механізм – запобіжник від диктатури та свавілля чиновників. Уже сьогодні відсутність передбаченого законом рішення про обмеження права вільно залишати територію України призводить до свавілля чиновників у питаннях перетину кордону та до вибуху корупції у цій сфері.

Будь-яка правова невизначеність завжди породжує свавілля чиновників і корупцію.

Перше, що треба зробити для усунення цих явищ при перетині кордону в умовах воєнного стану, – ще раз зважено оцінити міру необхідності в обмеженні виїзду чоловіків і військовозобов'язаних за кордон, керуючись при цьому розумним балансом інтересів, пов'язаних з обороною держави, з одного боку, та забезпеченням життєдіяльності суспільства – з іншого.

Друге: для ліквідації правової невизначеності необхідно внести зміни техніко-юридичного характеру до згаданого указу президента

України про запровадження воєнного стану. Ці зміни мають передбачати пряме обмеження права вільно залишати територію України для відповідних категорій громадян і можливість для уряду запроваджувати необхідні винятки у разі потреби. Зміни до указу мають бути затверджені парламентом.

Третє: у згаданих Правилах перетину державного кордону України військовозобов'язаними особами слід передбачити всі винятки та підстави для перетину, для кожної з яких вичерпно визначити, якими документами регулюється це виняткове право, а також регламентувати зрозумілу для всіх і прозору процедуру отримання таких документів.

Четверте – упорядкувати адміністрування системи «Шлях». Наразі бракує правового регулювання, яке визначало б вичерпний перелік суб'єктів і чіткі критерії для внесення до системи (зараз вони надто формальні, тож обласні військові адміністрації роблять це, по суті, свавільно). Слід урегулювати термін, на який надаються дозволи, критерії для обґрунтування кількості водіїв, а також спосіб, у який має бути підтверджено заяву на дозвіл і право водіїв на керування транспортними засобами. Нарешті, має бути визначено, хто і в який спосіб контролює виконання зобов'язань перевізників і водіїв.

П'яте – реалізувати можливість оформлювати документи для виїзду за кордон у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки через портал «Дія», щоб уникнути особистого контакту заявника та посадових осіб центрів.

Що далі

Національне агентство з питань запобігання корупції скерувало відповідні листи з висновками з проведеного дослідження цієї проблеми та конкретними пропозиціями щодо її розв'язання президенту України та прем'єр-міністру для прийняття рішень. Уряд повинен очолити роботу щодо створення і реалізації плану з упорядкування цієї сфери. НАЗК при цьому готове взяти на себе частину роботи з упровадження запропонованих заходів.

Ми бачимо свою роль не лише у тому, аби діагностувати непристойну хворобу корупції, на яку можуть хворіти навіть сильні держави. Ми пропонуємо рецепт і маємо достатню спроможність брати участь у лікуванні.

Будь-які процеси в державі, навіть під час воєнного стану, мають відбуватися в правовому полі, за прозорими і зрозумілими для всіх правилами, що ґрунтуються на верховенстві права. Будь-які реальні кроки, спрямовані на боротьбу з корупцією всередині країни, – це сигнал нашим зовнішнім партнерам про те, що ми усвідомлюємо ці проблеми і свою відповідальність за подальший розвиток України як демократичної правової держави із сталими інституціями.

Війна нас навчила багатьох речей, у тому числі й глибокої віри у свій народ і відчуття причетності до творення історії його національної держави. Збройні сили України роблять свою справу, повертаючи територію, захоплені агресором. Цивільна ж влада має робити свою справу – відновлювати, відбудовувати країну, забезпечувати стійкість в умовах війни та після неї, а також встановлювати прозорі, зрозумілі та обов'язкові для всіх правила, що ґрунтуються на верховенстві права (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/koruptsiya-na-kordoni-pid-chas-vijni-jak-vilikuvati-nepriстойnu-khvorobu-silnoji-derzhavi.html>). – 2022. – 28.10).

Мороз М., член Вищої ради правосуддя

Найскладніше, що член ВРП, набувши повноважень, не має можливості реалізувати їх

(Інтерв'ю)

У серпні 2022 року Верховна Рада призначила членом Вищої ради правосуддя к.ю.н., доцента кафедри цивільного права Національного юридичного університету ім.Ярослава Мудрого Миколу МОРОЗА. Про завдання та пріоритети в роботі на новій посаді він розповів у блиц-інтерв'ю.

– *Якими є ваші пріоритети на посаді члена ВРП?*

– У суспільстві завжди був запит на доступне і справедливе судочинство. Тому як член ВРП докладатиму всіх зусиль насамперед для забезпечення ефективної роботи судової системи, незалежності судової влади та зміцнення довіри суспільства до органів правосуддя.

Вважаю за необхідне приділити максимальну увагу комунікації із громадськістю. Люди мають знати, що відбувається в судовій системі, з якими проблемами стикається судова влада, як ми їх вирішуємо.

– *Як ваш професійний досвід науковця може бути застосований під час роботи у ВРП?*

– Сподіваюсь, що мої знання та досвід, набутий за роки викладацької, наукової та практичної діяльності, будуть максимально корисними суспільству та державі. Я маю значний багаж теоретичних знань та досвід їх практичного застосування, володію методикою наукового пошуку та аналізу вітчизняного, європейського законодавства.

Звісно, використання світового досвіду та наукових здобутків у сфері організації судочинства допоможуть мені в роботі на посаді члена ВРП.

– *Якими принципами ви керуєтесь у роботі?*

– У роботі керуюсь насамперед принципами чесності, об'єктивності, сумлінності, справедливості, відкритості. Крім того, велике значення для мене мають загальнолюдські цінності. Це те, що ми обираємо для себе, що впливає на наші дії і рішення.

– *Які завдання має вирішити ВРП найближчим часом і в довгостроковій перспективі?*

– Першочерговими завданнями, які потребують вирішення, вважаю формування

Вищої кваліфікаційної комісії суддів та відновлення її роботи, подолання кадрового голоду в судовій системі, покращення фінансування судової системи. Крім того, одним із першочергових завдань є формування служби дисциплінарних інспекторів, забезпечення єдності та прозорості практики притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Рада виконує важливі функції, тому роботи багато.

– *Що, на вашу думку, найскладніше у роботі члена ВРП?*

– З огляду на незначний час роботи можу сказати: найскладніше, що член ВРП, набувши повноважень на вказаній посаді з моменту складення присяги, не має можливості реалізувати їх через відсутність законодавчо визначеного кворуму конституційного органу.

Особливо гостро відчутна відсутність повноцінного функціонування ВРП у період дії воєнного стану. Сподіваюсь, що члени ВРП будуть призначені та обрані на вакантні посади якнайшвидше, і Рада виконуватиме свої функції.

– *Які повноваження, окрім наявних, необхідно надати ВРП?*

– Необхідно наділити ВРП правом законодавчої ініціативи. Вважаю це одним

з ефективних способів вирішення складних питань судової гілки влади та дієвим важелем для реалізації конституційних повноважень Ради.

– *Які виклики постануть перед судовою владою і ВРП після війни?*

– Перш за все, відновлення доступу до правосуддя на деокупованих територіях. Наразі багато судів зруйновані. За інформацією Державної судової адміністрації, від початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України 89 приміщень 85 судових установ зазнали пошкоджень різного ступеня.

Суди розглядатимуть багато справ щодо воєнних злочинів. І це за наявного дефіциту суддів майже у всіх судах.

Нам треба буде приймати рішення щодо суддів, які порушили присягу судді на вірність Українському народові та вступили в колаборацію з окупантами. На жаль, такі випадки є.

Необхідно буде також подолати проблеми, пов'язані з кадровим дефіцитом у судах, та вирішити питання щодо належного фінансового забезпечення судових установ (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/153139-nayskladnishe_scho_chlen_vrp_nabuvshi_povnovazhen_ne_mae_moz.html). – 2022. – 28.09).

Козьяков С., кандидат юридичних наук

Європа порівнює системи правосуддя: чи справді Україна пасе задніх?

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ), створена Комітетом міністрів Ради Європи у вересні 2002 року, сьогодні є унікальним органом, до складу якого входять кваліфіковані експерти із 46 держав. СЕРЕJ розробляє інструменти і пропонує конкретні заходи для підвищення ефективності та якості правосуддя для його користувачів.

Що два роки, починаючи з 2004-го, СЕРЕJ проводить оцінювання систем правосуддя держав – членів Ради Європи і окремих держав-спостерігачів. Звіт «Європейські системи

правосуддя – Звіт про оцінку СЕРЕJ – Цикл оцінки 2022 (дані за 2020 рік)» нинішнього року займає понад 500 сторінок.

44 держави – члени Ради Європи, а також три держави-спостерігачі в СЕРЕJ (Ізраїль, Марокко та Казахстан) взяли участь у цьому дев'ятому дворічному циклі оцінювання. Це видання залишається вірним процесові оцінювання, розробленому СЕРЕJ, і блискучій методології збору даних та контролю якості.

Звіт складається з трьох взаємодоповнюючих частин, але вперше він містить синтетичний аналіз найпомітніших елементів судової

системи кожної країни, в тому числі України. Звертаємо увагу на те, що видання базується на даних за 2020 рік і не враховує ситуації, котра склалася в нашій системі правосуддя під час війни Російської Федерації з Україною.

Отже, спробуємо вмонтувати статистику доповіді в контекст реформи судової системи, яка намагається позбутися корупції. Цифри – завжди дзеркало внутрішніх якісних (або навпаки) процесів, які варто навчитися правильно інтерпретувати.

Основні тенденції

Практично всі розділи Звіту критично важливі для функціонування системи правосуддя, і, зокрема судової системи України. Як у 2020 (мирному) році, так і у 2022-му, під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації, однією з найважливіших проблем є проблема складання та виконання бюджету правосуддя.

Бюджет

У звіті наголошується, що без достатнього бюджету судова система не може виконувати свої основні функції. Відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини, правосуддя має здійснюватися ефективно і впродовж розумного часу. Доступ до правосуддя має бути рівний для всіх громадян. Ці гарантії неможливо забезпечити без належного бюджету. Окремі держави (Україна також) витрачають кошти з бюджету правосуддя (і судової влади, зокрема) на основі своїх фінансових можливостей та політичних пріоритетів.

В Україні останніми роками надзвичайно посилюються дискусії між представниками законодавчої, виконавчої і судової гілок влади щодо обсягів фінансування судової системи. Три гілки влади перманентно не можуть домовитися навіть про загальні параметри та напрями фінансування. Саме тому методологія, реальні приклади окремих країн і висновки можуть бути корисними в Україні.

Однією з цілей Звіту про оцінку СЕРЕJ є опис та аналіз «бюджету, виділеного на систему правосуддя», як це визначено

СЕРЕJ, а саме: бюджетів, виділених на суди, прокуратуру та безоплатну правову допомогу. Ці три елементи забезпечують основу для послідовного порівняння між державами і суб'єктами.

Крім того, «бюджет, виділений на всю систему правосуддя», охоплює бюджет судової системи, а також може включати бюджети пенітенціарної системи, служби пробації, судових рад, Конституційного суду, органу управління судами, державної адвокатури, послуг з виконання рішення судів, нотаріальних послуг, судово-медичних послуг, судового захисту неповнолітніх, функціонування Міністерства юстиції, служби біженців та шукачів притулку, деяких поліцейських служб тощо.

Європейські країни витрачали в середньому майже 1,1 млрд євро на свої судові системи, що становить 79 євро на жителя (на 7 євро більше, ніж 2018 року) і 0,35% ВВП. У середньому, 66% цього бюджету виділяється на суди, 24,5% – на органи прокуратури і 9,5% – на (безоплатну) правову допомогу. Країни Швейцарія та Монако витрачають найбільше на жителя (217 і 199 євро), на відміну від Грузії (8,7 євро) та Азербайджану (9,6 євро), тоді як Чорногорія та Боснія і Герцеговина виділяють на судову систему найвищий відсоток від ВВП (0,80 і 0,73%), на відміну від Норвегії (0,17%), Данії та Люксембургу (0,17%).

У 2020 році переважна більшість держав збільшили бюджет, виділений на судові системи (в середньому на 8%). Найвище відсоткове зростання, в середньому на 12%, зафіксоване для бюджету прокуратури.

Україні витрати на суди, з розрахунку на одного жителя, становили 12,53 євро, на безоплатну правову допомогу – 0,5 євро, що істотно нижче, ніж у середньому в Європі.

Судова влада України

Загальний висновок: європейські країни з вищим ВВП на душу населення інвестують більше на одного жителя в судових системах. Навпаки, менш заможні країни виділяють більше бюджету у відсотках від ВВП, демонструючи значніші бюджетні зусилля

для своїх судових систем. Це дає можливість країнам із другої групи гнучкіше діяти у бік збільшення або зменшення рівня фінансування судової системи, незалежно від підвищення рівня доходів населення.

Професіонали

В Україні за останні роки не вдалося остаточно й на основі нормативно затвердженої прозорої методології визначити, скільки саме суддів потрібно країні. Звісно, наслідки війни (окупація територій, захоплення приміщень судів, евакуація мільйонів громадян, у тому числі за кордон) ще більше ускладнюють це завдання. Точну – а не тимчасову – кількість суддів (загальну і для кожного суду) не було затверджено ні 2020 року, ні пізніше. Так само не затверджено нову карту судів, що не дасть змоги новому складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів визначитися, на яку кількість вакантних посад і в які саме суди оголошувати добір та конкурси.

Тимчасом у Європі трохи зросла кількість професійних суддів – у середньому 22,2 судді на 100 тисяч населення; кількість прокурорів також має загальну тенденцію до зростання з 2010 року. У середньому 11,8 прокурора (від трьох у Франції, Ірландії та Марокко до максимум 24 у Латвії та Республіці Молдова, 30 у Казахстані); кількість адвокатів у Європі все ще зростає, в середньому 172 юристи на 100 тисяч жителів (від 20 в Азербайджані до 485 в Люксембурзі).

Середнє відношення несуддівського персоналу до професійних суддів стабільне і становить близько 3,9 у 2020 році, з мінімальним показником 1,0 у Люксембурзі та максимальним 9,4 на Мальті й у Великій Британії – Північній Ірландії.

У 2020 році співвідношення непрокурорських працівників і прокурорів залишилося стабільним і становить у середньому 1,4.

Упродовж кількох років серед європейських суддів і прокурорів більше жінок, ніж чоловіків, але спостерігається «скляна стеля», тобто жінок на найвищих посадах усе ще менше, ніж чоловіків. У 2020 році на рівні всіх інстанцій було 56% жінок суддів, але лише

38% жінок – голів судів; було 53% жінок-прокурорів, але лише 38% жінок – керівників органів прокуратури.

В Україні у 2020 році було 54% жінок-суддів і 38% жінок – голів судів. У прокуратурі загалом працювало 40,4% жінок-прокурорів і лише 4% – голів прокуратур.

Частка жінок серед суддів і прокурорів значно вища у країнах, у яких можлива робота неповний робочий день (59% для суддів і 58% для прокурорів), ніж у країнах, де це неможливо (52% для суддів і 47% для прокурорів).

У співвідношенні зарплати суддів до середньої національної зарплати в Європі спостерігаються значні диспропорції: від 1,0/1,7 разу в Німеччині (на початку/кінці кар'єри) до 6,8/21,6 разу в Україні (на початку/кінці кар'єри); найнижча річна зарплата в абсолютній сумі в Грузії на початку суддівської кар'єри (11 928 євро на рік) і судді найвищої інстанції в Республіці Молдова (18 631 євро), тоді як найвища абсолютна сума річної зарплати рекордна в Шотландії на початку кар'єри (159 101 євро) та Швейцарії – в найвищій інстанції (330 869 євро). В Україні суддівська винагорода на початку кар'єри у 2020 р. становила еквівалент 30 619 євро, а в найвищій інстанції – 97 838 євро.

Чи вирішить у довгостроковому вимірі проблему якості правосуддя в кожному українському суді та в кожній прокуратурі таке значне підвищення суддівської винагороди (на що сподівався законодавець під час реформи), покажуть майбутні моніторинги і звіти.

Співвідношення між заробітною платою прокурорів і середньою національною заробітною платою також демонструє значні відмінності в Європі: воно коливається від 0,8 разу в Ірландії до 4,1 разу в Албанії на початку кар'єри, тоді як наприкінці кар'єри воно коливається від 1,7 разу у Німеччині та Люксембурзі до 7,8 разу у Грузії. В Україні співвідношення у 2020 році становило 2,7/6,6.

Найнижча річна заробітна плата в абсолютному розмірі в Азербайджані на початку кар'єри прокурора (6 893 євро) і в Республіці Молдова наприкінці кар'єри

(16 489 євро), тоді як найвищий абсолютний розмір річної зарплати рекордний у Швейцарії на початку кар'єри (128 770 євро) та Італії наприкінці кар'єри (187 296 євро). Заробітна плата українських прокурорів становила – 12 118 євро на початку кар'єри і 30 023 євро на піку кар'єри.

У звіті також зроблено важливий і трохи несподіваний висновок: повна незалежність прокурорів від впливу на розслідування окремих справ гарантується лише в меншості держав. Вплив на прокурорів в окремих випадках залишається можливим у багатьох країнах. Абсолютна заборона на вказівки в окремих випадках гарантується лише в меншості держав.

Є значні розбіжності в кількості професійних суддів у різних державах, які можна частково пояснити різноманітністю судових організацій, географічними факторами та/або еволюцією європейських правових систем.

Верховний суд

Збільшення кількості юристів у Європі між 2010-м і 2020 роками можна пояснити не лише правовими традиціями, визначенням і сферою кваліфікації юристів та законами/реформами правосуддя, а й, значною мірою, економічним зростанням та іншими факторами.

Суди

Період 2010–2020 років позначений двома основними тенденціями в організації судів: кількість судів у Європі зменшується, а розвиток спеціалізації судів триває.

У Звіті також зазначається, що, незважаючи на пандемію, кількість надходжень нових справ в Україні збільшилася в усіх категоріях справ, які слухаються в першій інстанції. При цьому реформа Верховного суду спрацювала позитивно на пришвидшення розгляду справ у цивільних, господарських та адміністративних справах.

Користувачі судових послуг

У звіті підкреслюється, що пандемія COVID-19 поставила користувачів у центр системи правосуддя, створивши нові виклики

для доступу до правосуддя, нові способи комунікації та надання судових послуг і прискорення цифровізації правосуддя.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

Країни та організації Ради Європи дедалі більше використовують ІКТ для підтримки судової діяльності, але все ще є значні відмінності між державами: загальний індекс ІКТ (суд і управління справами, підтримка прийняття рішень та зв'язок із судами) коливається від 1,6 у Великій Британії та Шотландії до 9,8 в Естонії та Латвії (Україна – 5,0).

Більший відсоток бюджету судів виділяється на ІКТ порівняно з попередніми роками (+22% інвестицій у комп'ютеризацію в середньому по Європі).

У Звіті стверджується, що, скориставшись перевагами інформаційних технологій, судові системи можуть адаптувати способи поширення інформації і створювати стійкий двосторонній зв'язок із користувачами. Аналіз та використання даних, зібраних шляхом кількісного і якісного дослідження задоволеності користувачів судами, можуть знадобитися, щоб допомогти управлінню в судах, забезпечувати ефективніше правосуддя та розробити рішення для підвищення легітимності судових систем.

Це особливо важливо для України, бо впродовж останніх п'яти років упровадження інформаційних технологій у судовій системі України рухається за правилом «крок уперед – два кроки назад». Можливо, з урахуванням видатних результатів, досягнутих Міністерством цифрової трансформації України, слід звернути увагу на досвід тих країн Європи, у яких цифровізацією правосуддя та суміжних органів і установ сукупно опікується відповідальний орган виконавчої влади?

Ефективність

Через обмеження, пов'язані з COVID-19, суди по всій Європі зіштовхнулися з проблемами під час виконання навіть щоденних операцій. Суди першої інстанції

найбільше постраждали від пандемії. Друга та третя інстанції були ефективнішими, хоча й мали трохи нижчі результати порівняно з 2018 роком.

Середній рівень розглянутих справ у європейських судах у 2020 році залишається стабільним і близьким до 100%; однак варто зазначити, що суди першої інстанції не досягли 100% у жодній із трьох розглянутих категорій справ (цивільні та господарські спори – 98%; адміністративні – 97%; кримінальні – 95%).

Кримінальне правосуддя – найефективніше на всіх трьох рівнях судових систем (у країнах Європи, в середньому, час розгляду в першій інстанції становить 149 днів; у другій інстанції – 121; у третій інстанції – 120 днів).

Суди третьої інстанції виявляються найефективнішими з усіх питань (час розгляду цивільних і господарських справ у середньому по Європі – 172 дні; адміністративних – 249; кримінальних справ – 120 днів).

Надзвичайно важливий висновок аналізу цієї частини такий: українська судова система міститься у списку країн, які забезпечують цілком пристойні строки розгляду судових справ. Сотні цифр по 44 країнах, наведені в різних таблицях, дають можливість професійно

порівняти і демонструють послідовне поліпшення розгляду справ практично в усіх спеціалізаціях та інстанціях.

Основними типами спеціалізованих судів залишаються адміністративні, господарські та трудові суди. Велике розмаїття інших видів спеціалізованих судів (наприклад, Вищого антикорупційного суду України) свідчить про певні політичні рішення у сфері правосуддя.

Динаміка розвитку судових систем у Європі підтверджує, що перегляд судової карти є невід'ємною частиною національних стратегій, спрямованих на підвищення ефективності та якості правосуддя. На це особливо важливо звернути увагу і в Україні, оскільки відповідний указ колишнього президента про нову карту судів скасований, а нове рішення все ще перебуває на стадії розробки й не затверджене.

Можливо, це пов'язано ще й із тим, що на сьогодні не є повноважними два ключових органи в судоустрої України: Вища рада правосуддя (не діє понад сім місяців) та Вища кваліфікаційна комісія суддів України (не діє 35 місяців). Аналогічні випадки не помічені в інших країнах Європи (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/jevropa-porivnjuje-sistemi-pravosuddja-chi-spravdi-ukrajina-pase-zadnikh.html>). – 2022. – 8.10).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Туреччина

Президент Реджеп Тайїп Ердоган у п'ятницю виклав своє бачення Туреччини в наступному столітті, пообіцявши прийняти нову конституцію, яка б гарантувала права і свободи громадян. Про це УНН пише посилаючись на Anadolu.

У промові Ердогана було викладено плани Туреччини протягом року до святкування століття від дня заснування республіки після розпаду Османської імперії. Його промова також розглядається як передвиборчий маніфест з наближенням до парламентських та президентських виборів у червні.

Автократичний політик, який очолював Туреччину останні два десятиліття – спочатку

прем'єр-міністром, а з 2014 року – президентом, – претендує на новий п'ятирічний термін.

Бачення Ердогана щодо Туреччини включає перетворення країни в десятку кращих країн світу в «політиці, економіці, технологіях, збройних силах і дипломатії» і зниження енергетичної залежності від іноземних держав.

«Ми хочемо дати сильний старт новому віці Республіки», – сказав президент.

Зазначивши, що конституція Туреччини була розроблена після військового перевороту 1980 року, Ердоган пообіцяв нову, яка зміцнить «верховенство закону, плюралізм, справедливість та рівність».

«Термін придатності конституції перевороту 12 вересня 1980 року вже минув», – сказав Ердоган.

Турецький лідер заявив, що проєкт поправок до конституції, який буде представлений наступного тижня, забезпечить «права на освіту та працевлаштування всіх наших дівчаток і сестер, незалежно від того, чи носять вони хіджаби чи непокріті, а також захистить наш сімейний інститут від загрози збочених течій» (*УНН* (<https://www.unn.com.ua/uk/news/2000681-erdogan-rozpoviv-pro-maybutnye-turechchini-ta-poobitsyav-novu-konstitutsiyu>). – 2022. – 29.10).

Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган запропонував винести на референдум питання закріплення в конституції країни права жінок носити хіджаб на державній службі, в школах і університетах. Про це повідомляє

«Європейська правда» з посиланням на Euronews.

Раніше глава опозиційної Республіканської народної партії Туреччини Кемаль Киличдароглу запропонував ухвалити закон, який гарантуватиме право жінок носити хіджаб.

«Якщо у вас є сміливість, давайте, давайте винесемо це на референдум. Нехай народ вирішить», – відповів на це Ердоган у телевізійному зверненні в суботу.

Киличдароглу своєю чергою відкинув ідею референдуму, звинувативши Ердогана в «наслідуванні» угорського правого прем'єр-міністра Віктора Орбана.

На тлі парламентських і президентських виборів, що мають відбутися на початку 2023 року, в Туреччині розгорілася нова дискусія щодо носіння хіджабу жінками (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/23/7149234/>). – 2022. – 23.10).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 10 (101) 2022

(01 жовтня - 31 жовтня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 31.10.2022.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 3,36.
Наклад 21 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.